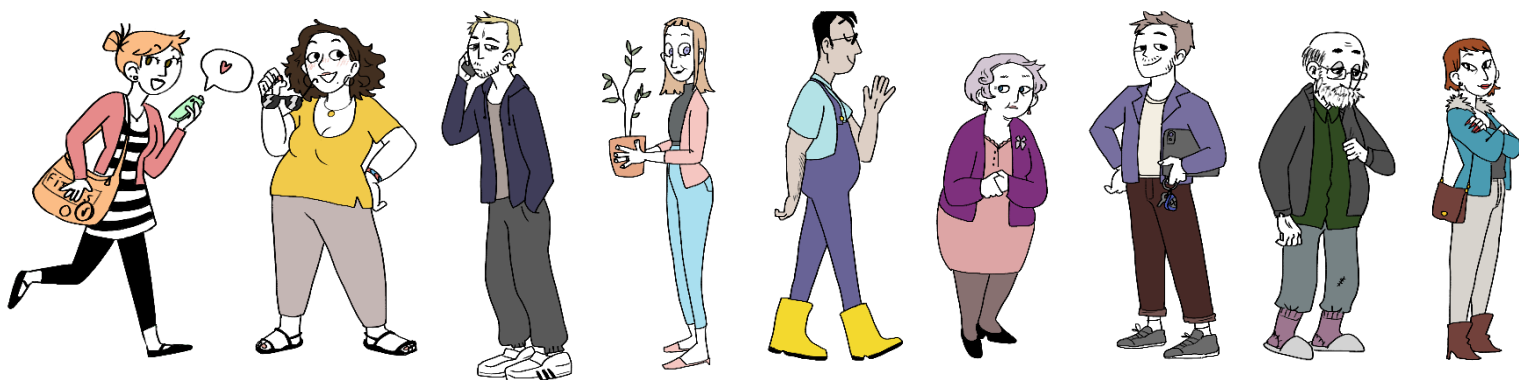

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

EESTI ELANIKE SISSETULEKU- JA VARAPROFIILID

Kas võidab see, kellel on surres rohkem asju?

Oktoober 2019

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Tellinud Arenguseire Keskus

Uuringu on tellinud Arenguseire Keskus ja teinud Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus (RAKE).

Uuringu valmimisele on kaasa aidanud Haridus- ja Teadusministeeriumi institutsionaalne uurimistoetus 20-38.

UURINGU AUTORID

Elsa Trumm

Kadri Lees

Maie Kiisel

Carl-Martin Keenberg

Kunstnik Katarina Skott

Viitamine: Trumm, E.; Kiisel, M.; Lees, K.; Keenberg, C.-M. (2019) Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid. TÜ sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus, Tartu. Tellinud: Arenguseire Keskus.

RAKE

RAKE on võrgustiku tüüpi rakendusuringute keskus. Meie missioon on edendada teadmisel põhinevat otsustamist Eesti ühiskonnas. Peale RAKE meeskonna kaasame oma uuringutesse eksperte Tartu Ülikooli muudest üksustest ja ka väljastpoolt. RAKE võrgustikust leiab nii sotsiaalteadlasi kui ka meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

KONTAKTANDMED

Lossi 36–303, 51003 Tartu
516 9933
elsa.trumm@ut.ee
<http://skytte.ut.ee/et/rake>

ISBN:

SISUKORD

SISUKORD	4
SISSEJUHATUS.....	5
Faktilehed	6
Faktileht 1: sissetulekud.....	6
Faktileht 2: finantsvarad	7
Faktileht 3: III pensionisammas, muud varad.....	8
Faktileht 4: muud varad, tarbimine	9
Faktileht 5: tarbimine, tarbimise struktuur	10
Faktileht 5: tarbimise struktuur	11
Faktileht 7: sissetulekute ja tarbimiskulude vahe	12
Faktileht 8: hinnang toimetulekule	13
VAHEKOKKUVÕTE.....	14
METOODIKA LÜHIKIRJELDUS	18
KIRJANDUSE ANALÜÜSI KOKKUVÕTE.....	20
RÜHMAD	23
Rühmade moodustamine	23
Kokkuvõte rühmadest.....	25
Mitmekülgsest aktiivsed.....	28
Töörabajad.....	30
Mõõdukalt aktiivsed	32
Aktiivsed palgatöötajad.....	34
Ühekülgsed tarbijad.....	36
Mitteaktiivsed töötajad.....	38
Paigatruu tööinimene.....	40
Mugava elu otsija.....	42
Mitteaktiivsed	44
KOKKUVÕTE.....	45
SUMMARY.....	46
VIIDATUD ALLIKAD.....	49

SISSEJUHATUS

See uuring käib ühte jalga Arenguseire Keskuse teiste analüüsidega, milles uuritakse vanemate inimeste toimetulekut ja vanaduspõlves toetamise võimalusi. Kui Arenguseire Keskuses uuriti pensionisüsteemi mudelid, siis meie Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus analüüsisime, millised on pensionisüsteemi kaasatavate inimrühmade sissetulekud ja varad ning kuidas nad neid kasutavad. **Meie analüüs aitab mõista, millised inimrühmad pensionisüsteemi mudelitest võidavad ja millised kaotavad.**

Uuringu esimeses pooles anname faktilehtedel ülevaate sellest, millised on inimeste varad ja sissetulekud, aga ka tarbimismustrid ja tajutud heaolu, sest inimeste ootused sissetulekutele ja nende kulutamise võimalustele on erinevad. Need tegurid näitavad siiski võrdlemisi üldiselt inimeste võimalusi ja valmisolekut vanaduspõlveks säästa. Ühesuguse sissetulekuga inimesed võivad teha väga erinevaid valikuid. Seetõttu analüüsime **uuringu teises pooles** põhjalikumalt seda, **millist elu sotsiaalsed rühmad elavad, millised sissetulekute kasutamise viisid on nende jaoks normaalsed ja kuidas seda teadmist iga rühma täisväärtusliku vanaduspõlve kujundamiseks ära kasutada.** Selleks selgitame, millised on iga uuritava rühma argised toimumisviisid ja millised vajadused nendega kaasnevad. Samuti vaatame, **mis inimese elutegevuses tasakaalustab rahalise kapitali puudumist ja mis toetab selle kogunemist.** Selleks võivad olla näiteks sotsiaalsed võrgustikud, tutvused, perekond, kogukond ja sõpruskond, ka ühiskondlikud ettekirjutused ja kultuuritraditsioonid ning rollieeskujud. Tähtsad on ka oskused – võime ja harjumus argitegevusse peidetud tarbimisvalikuid analüüsida ja planeerida. Finantsriskide maandamiseks on tähtis, et inimestel oleks julgust üksteisega mõtteid vahetada, soov maailmas toimuvaga kursis olla, ümber õppida, tulevikku vaadata ja selleks valmistuda, samuti võime õppida muutustest, et õppetunde tuleviku heaks tööle panna. Unustada ei tohi ka kindlustunnet tuleviku suhtes, mis annab põhjust selleks säästa, eriti usaldust nende institutsioonide vastu, mis vanaduspõlve toetavaid lahendusi üles ehitavad ja tagavad.

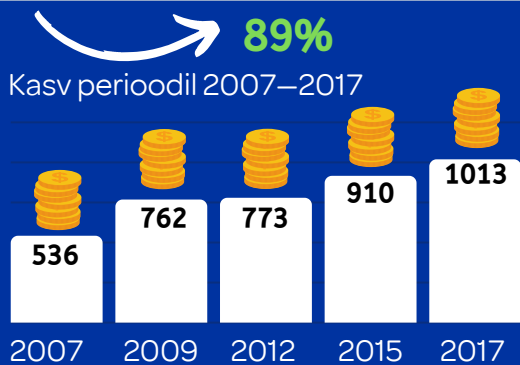
Varaprofiile kujundades oleme lähtunud sellest, et uuringu lugeja saaks piisava ülevaate sotsiaalsete rühmade toimumisviiside mitmekesisusest, kuid ei eksiks nende paljususse. Rühmade arv on alati mõneti loominguiline valik. Teisi meetodeid kasutades tuleksid varaprofiilide kirjeldused kindlasti veidi teistsugused. Et korvata andmekogumisviiside puudujääke ja kasvatada arusaama teguritest, mis kujundavad inimrühmade toimetulekut, kasutame analüüsiks eri tüüpi andmestikke. Maksu- ja Tolliameti andmed annavad ülevaate inimeste ametlikest objektiivsetest sissetulekutest. Seda täiendavad küsitlusandmed, mis võimaldavad paremini mõista, mida inimesed sissetulekute ja varadega peale hakkavad ning mis rolli need inimeste elus mängivad. Et selgitada välja, kuidas on sotsiaalsete rühmade toimetulek aja jooksul muutunud, kõrvutasime samade andmestike varasemaid tulemusi hilisematega kuni kümne aasta perspektiivis, lähtudes andmestike võimalustest. Ühiskondlikud muutused ei toimu paraku lineaarsetena, st jätkuvate trendidena. Iga muutusega kaasneb kõrvalmõju, mis võib senised tulevikuproгноosid uppi lüüa. **Kuigi ühiskondlikud muutused toimuvad justkui väga kiiresti, ilmnevad ulatuslikud muutused sotsiaalsetele rühmadele iseloomulikes toimumisviisides siiski üsna aeglaselt.** Muutuste eestvedajate ja järgijate rühmad jäävad ühiskonna muutudes võrdlemisi samaks. Seetõttu sisaldab uuringuaruande teine pool inimrühmi esindavate **inimeste lugusid ja neile omaste säästmisviiside kirjeldusi**, mis **võimaldavad neid lihtsamini paigutada tuleviku ühiskonna kirjeldustesse ja pensionisüsteemide mudelitesse.** Nendes lugudes on kesksel kohal inimeste tegevused ehk käitumisviisid, sest tegevuse laad ja tegevuslik aktiivsus on ajas võrdlemisi püsivad. Et midagi juhtuks, peab keegi midagi tegema. Tegevus kujundab sissetulekuid, samuti varade kogumist ja kasutamist. See ühendab inimesed suhtevõrgustikesse, mille rollimudeleid ka teadvustamata jälgendatakse. Ühiskondlikust positsioonist ja sellega kaasnevast elustandardist annab tunnistust kindlat tüüpi tegevused, sh tarbimine. Tegevuse käigus arenevad muu hulgas oskused, mõttemaailm ning piirid riskantsete ja turvaliste valikute vahel.

Head lugemist!

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Faktileht nr 1

SISSETULEKUD

Kokku

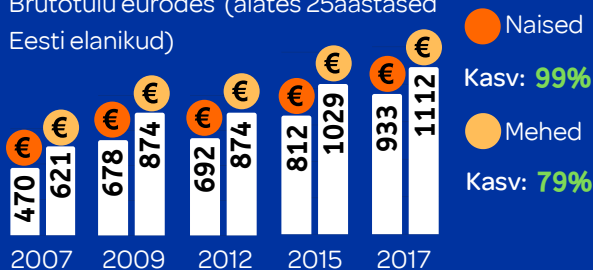
Joonistel on esitatud brutotulu: tööne tulu, pensionid, tulu investeringutelt, hüvitised ja toetused

*Tarbijahinnaindeksi muutus oli 2007.–2017. aastani 31,1%.

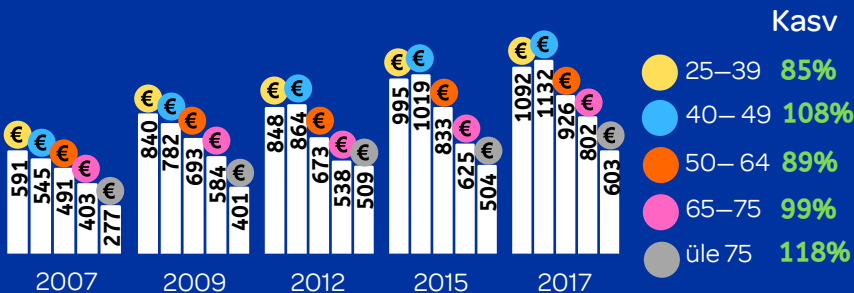
Keskised sissetulekud on kasvanud kõikides rühmades, kuid 40–49 aastaste sissetulek on kasvanud keskmisest kiiremini.

Sugu

Brutotulu eurodes (alates 25aastased Eesti elanikud)

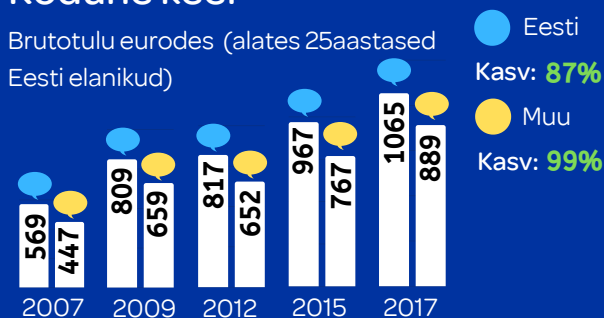

Vanus

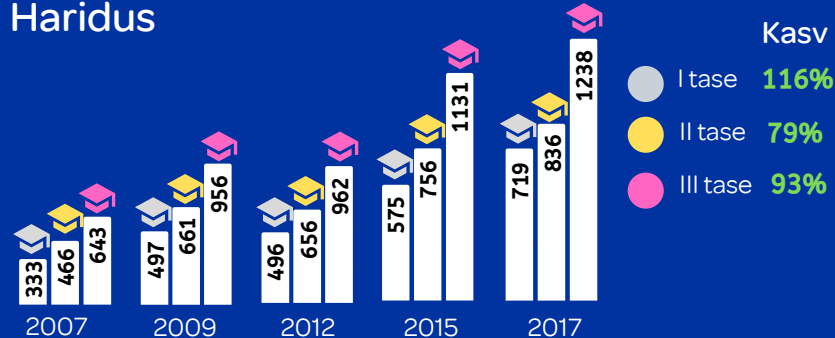

Kodune keel

Brutotulu eurodes (alates 25aastased Eesti elanikud)

Haridus

I tase – algharidus, põhiharidus, baashariduseta kutseharidus

II tase – keskharidus, kutseõpe põhihariduse baasil

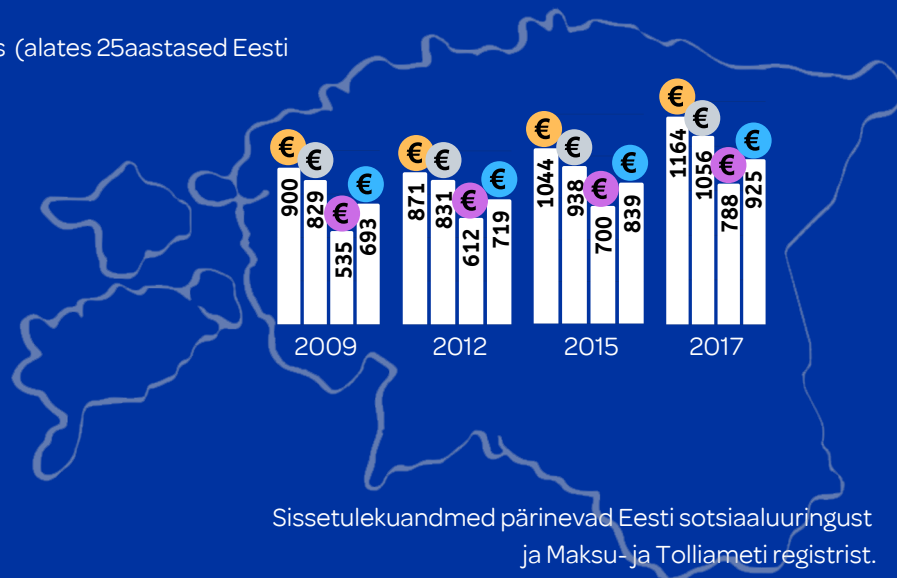
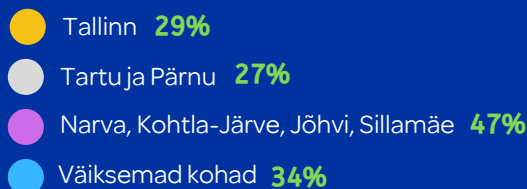
III tase – kutseõpe keskhariduse baasil, kõrgharidus, magister, doktor

Majanduskriis ravis kõiki rühmi ning taastumine võttis aega – seepärast on ka 2009. ja 2012. aasta sissetulekud peaaegu samal tasemel.

Piirkond

Brutotulu eurodes (alates 25aastased Eesti elanikud)

Sissetulekute kasv perioodil 2009–2017.

Sissetulekuandmed pärinevad Eesti sotsiaaluuringust ja Maksu- ja Tolliameti registrist.

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

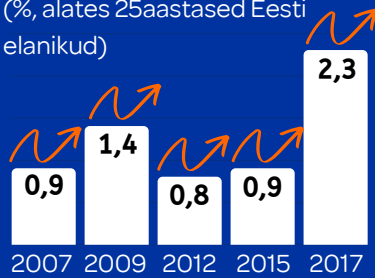
Faktilaht nr 2

FINANTSVARAD

Vaid 2,3 %
alates
25aastastest
Eesti elanikest
said 2017. aastal
tuluseid aktsiatelt,
fondidest või
võlakirjadelt.

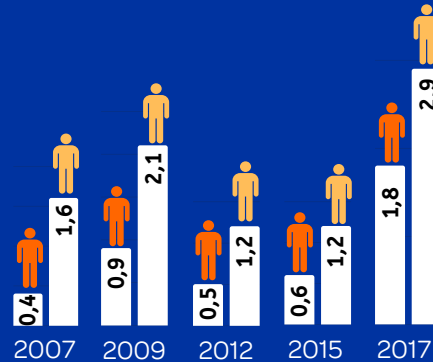
Kokku

On deklareerinud tulude saamist
aktsiatelt, fondidest või võlakirjadelt
(%, alates 25aastased Eesti
elanikud)

Sugu

Naised
Mehed

Meeste aktsia-,
võlakirja- ja
fondi-
investeeringute
maht on
suurem
kui keskmises
portfellis.

Sissetulek

On deklareerinud tulude saamist aktsiatelt,
fondidest või võlakirjadelt (%, alates 25aastased
Eesti elanikud)

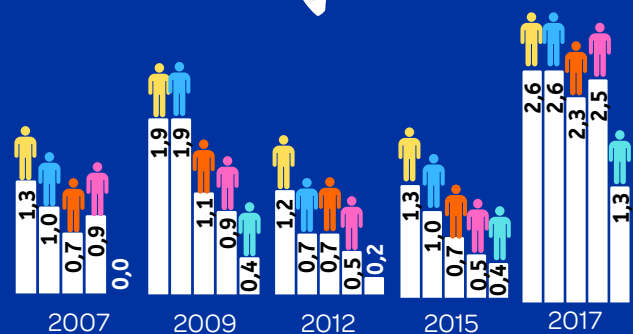
Suurema sissetulekuga inimesed
saavad suurema tõenäosusega
tulu finantsinvesteeringutelt.

Vanus

I tulukvintil
II tulukvintil
III tulukvintil
IV tulukvintil
V tulukvintil

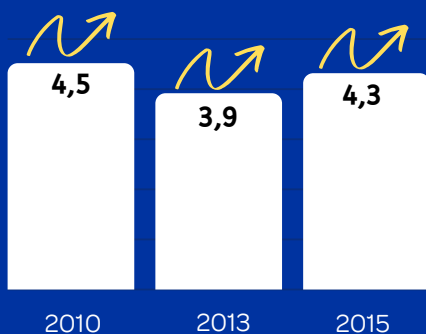
25–39 a
40–49 a
50–64 a
65–75 a
75+ a

Investeeringutest saadud tulude andmed pärinevad Eesti sotsiaaluuringust ja Maksu- ja Tolliameti registrist.

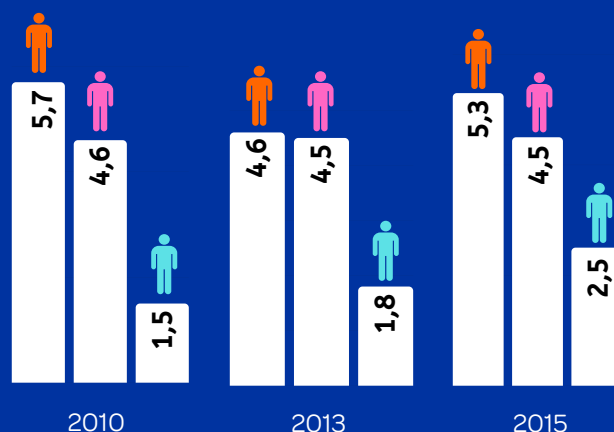
Kokku

Osakaal alates 50aastastest Eesti elanikest, kes
on investeerinud aktsiatesse, fondidesse või
võlakirjadesse (%)

Vanus

50–64 a
65–75 a
75+ a

Eesti elanike sissetuleku- ja varaprofiilid

Faktileht nr 3

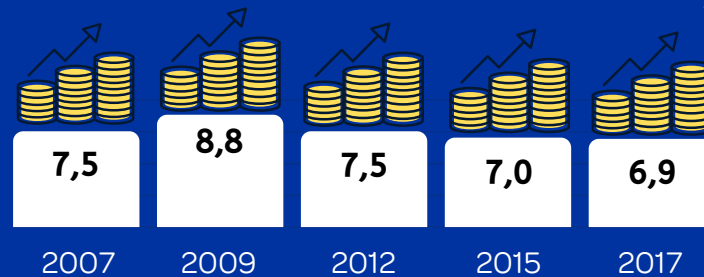
III PENSIONISAMMAS

III sambasse paigutatakse raha järjest vähem ning seda teevad pigem jõukamad ja kõrgema haridustasemega inimesed.

Kokku

On III pensionisambasse raha paigutanud (% alates 25aastased Eesti elanikud)

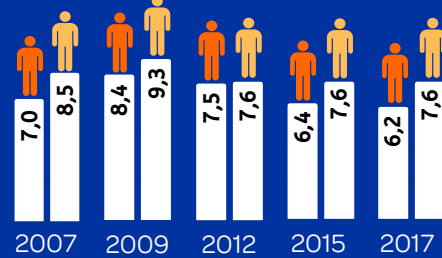
Langus aastatel 2007–2017

0,6
protsendipunkti

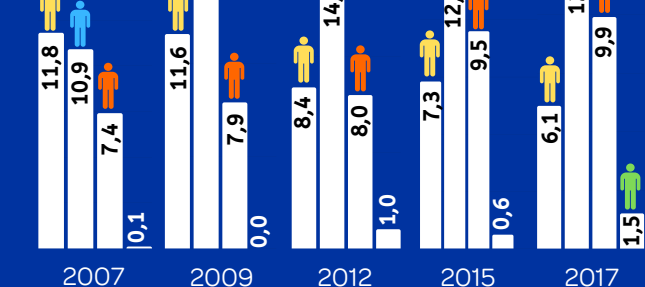
Sugu

On III pensionisambasse raha paigutanud (% alates 25aastased Eesti elanikud)

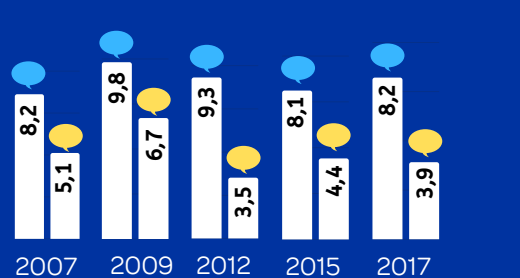
Vanus

On III pensionisambasse raha paigutanud (% alates 25aastased Eesti elanikud)

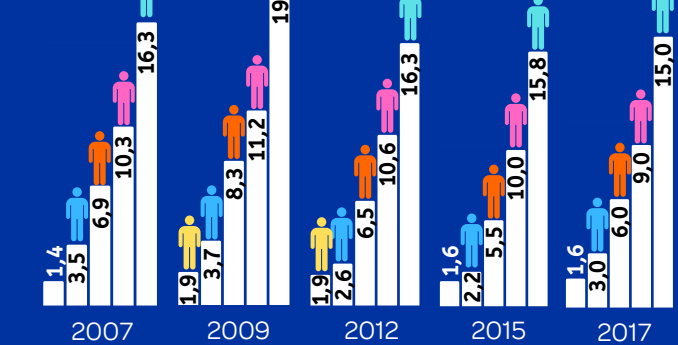
Kodune keel

On III pensionisambasse raha paigutanud (% alates 25aastased Eesti elanikud)

Sissetulek

On III pensionisambasse raha paigutanud (% alates 25aastased Eesti elanikud)

III pensionisambasse investeeringute andmed pärinevad Eesti sotsiaaluuringust.

MUUD VARAD

Kokku

Kinnisvaraobjektide arv peres (alates 25aastased Eesti elanikud)

Sugu

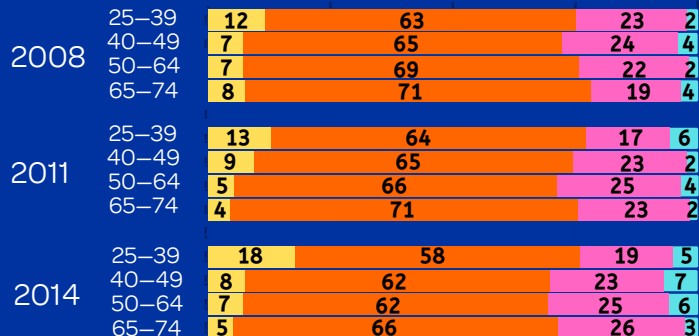

Kinnisvara andmed pärinevad uuringust "Mina. Maailm. Meedia".

MUUD VARAD

Vanus

Kinnisvaraobjektide arv peres (alates 25aastased Eesti elanikud)

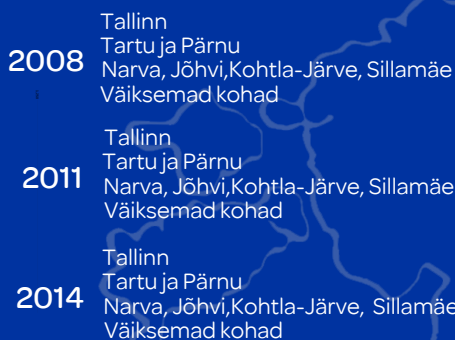
Eesti elanikel pigem on kinnisvara, kuid nooremate perede seas on aasta-aastalt enam neid, kellel pole ühtegi kinnisvaraobjekti.

Kodune keel

Kinnisvaraobjektide arv peres (alates 25aastased Eesti elanikud)

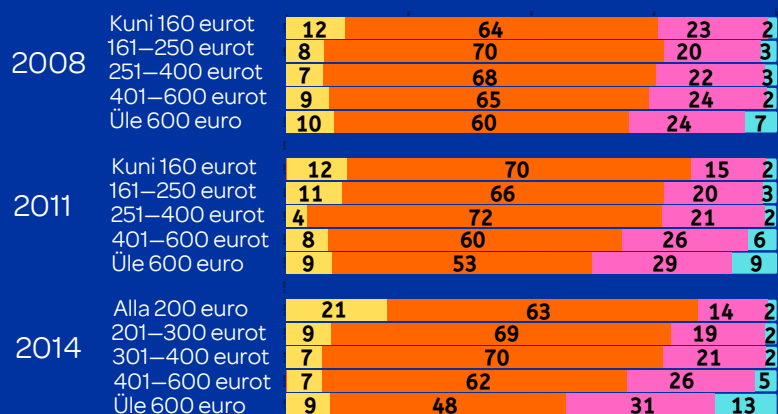

Piirkond

Sissetulek

Kinnisvaraobjektide arv peres (alates 25aastased Eesti elanikud)

Muude varade andmed pärinevad uuringust "Mina. Maailm. Meedia.", tarbimise andmed pärinevad leibkonna eelarve uuringust.

TARBIMINE

Kokku

Tarbimine leibkonna liikme kohta kuus (eurot)

Kasv aastatel 2007–2015

55,7%

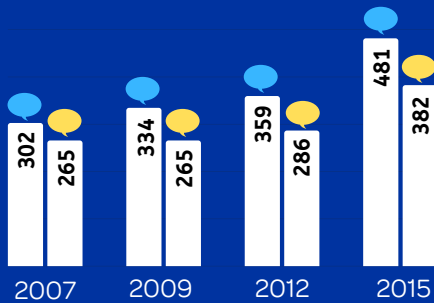
NB! Tarbijahinna-
indeksi muutus ehk
tarbekaupade ja
teenuste hinna
muutus
2007.–
2015.
aastani
oli 26,6%

Tarbimiskulutusi mõjutab kõige rohkem sissetulek – selle kasvades aidatakse tarbimine soovitud tasemele järele ehk sissetulekute kasvades suureneb ka tarbimine.

TARBIMINE

Kodune keel

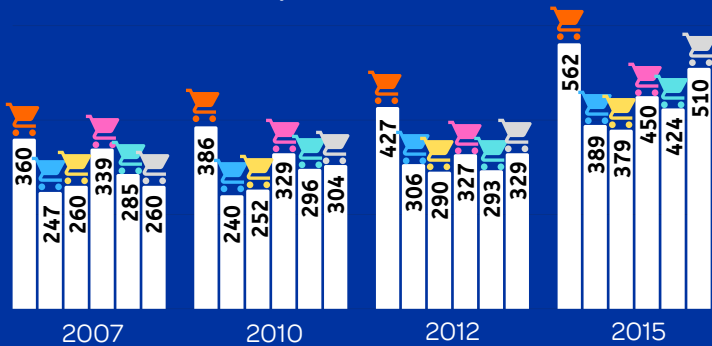
Tarbimine leibkonna liikme kohta kuus (eurot)

Tarbimiskulude kasv 2007–2015

Leibkonna tüüp

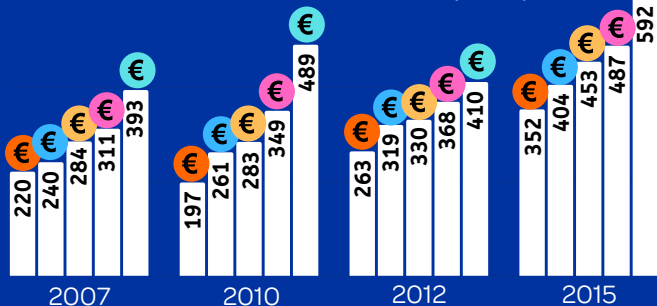

Tarbimiskulude kasv 2007–2015

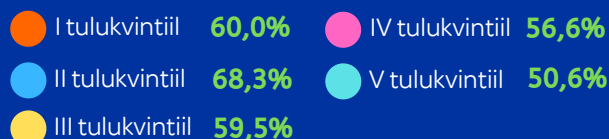

Sissetulek

Tarbimine leibkonna liikme kohta kuus (eurot)

Tarbimiskulude kasv 2007–2015

Piirkond

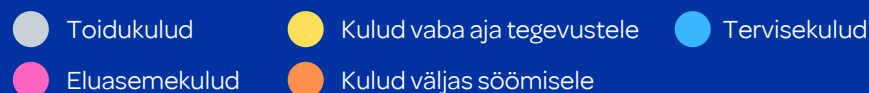
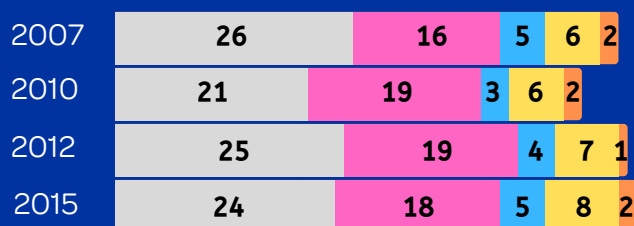
Tarbimiskulude kasv 2007–2015

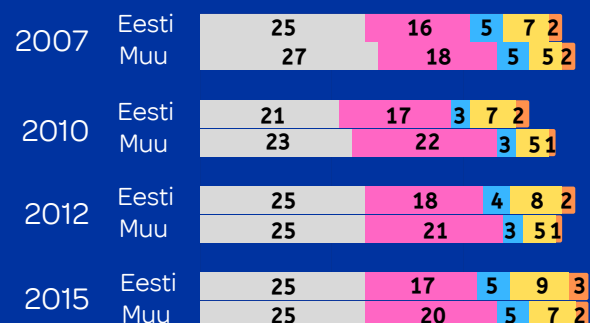
TARBIMISE STRUKTUUR

Kokku

Kulutuste osakaal sissetulekust (%)

Kodune keel

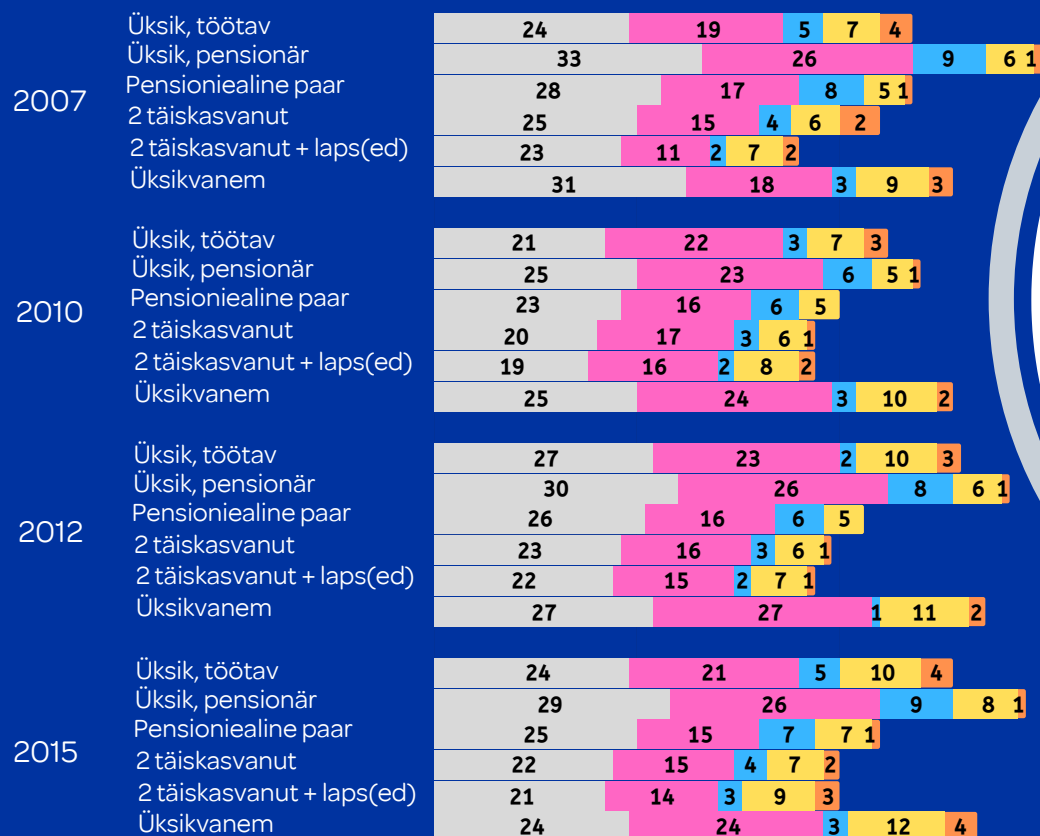

Tarbimise andmed pärinevad leibkonna eelarve uuringust.

TARBIMISE STRUKTUUR

Leibkonna tüüp

Kulutuste osakaal sissetulekust (%)

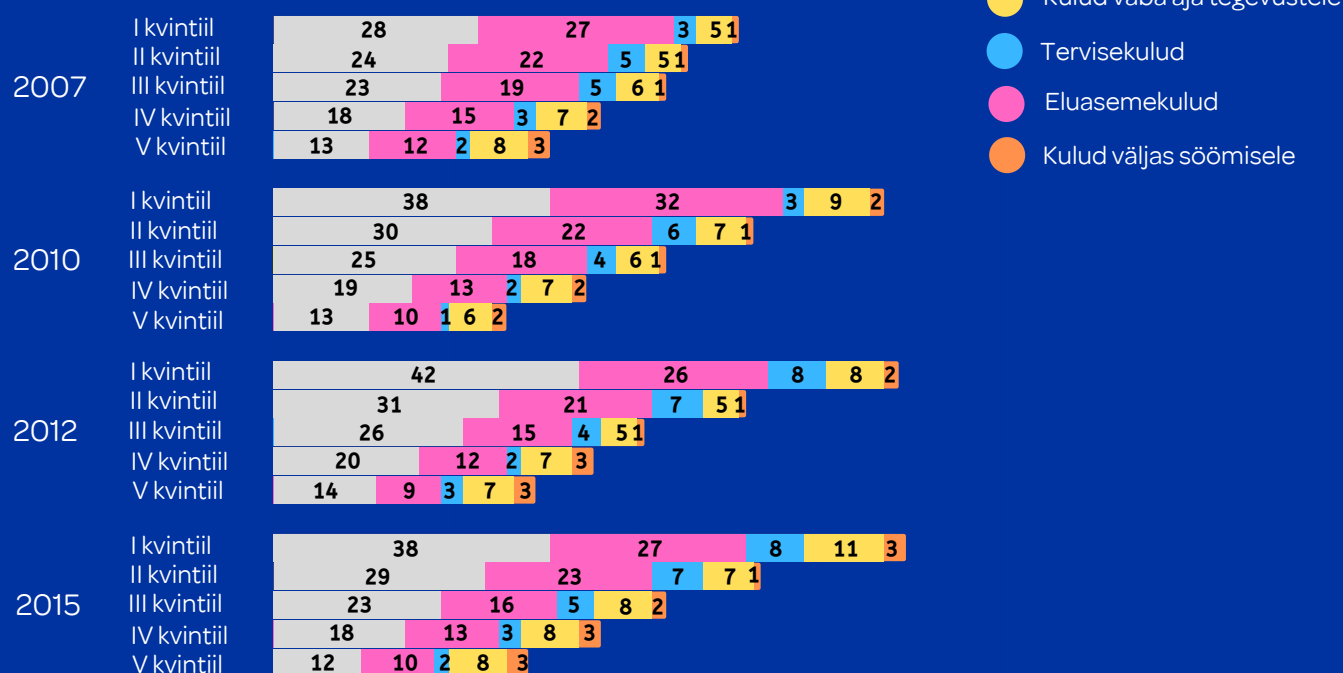

Keerulistel aegadel vähendatakse oma toidukulusid märgatavalt, nii absoluutarvudena kui ka suhtena sissetulekust. Eluasemekulusid ei saa enamik inimesi keerulistel aegadel vähendada, kuid nende juures on oluline mastaabi-efekt. Vaba aja kulutused on suurimad lastega peredes.

● Toidukulud ● Kulud vaba aja tegevustele ● Tervisekulud ● Eluasemekulud ● Kulud väljas söömisele

Sissetulek

Kulutuste osakaal sissetulekust (%)

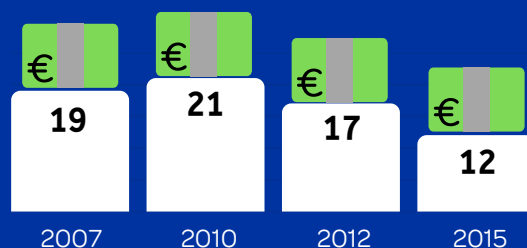
Tarbimise andmed pärinevad leibkonna eelarve uuringust.

SISSETULEKUTE JA TARBIMISKULUDE VAHE

Sissetulekute kätte jäänud summa on vähenenud. Üksikvanemad elavad palgast palgani ja nende olukord on aastate jooksul kehvemaks muutunud. Üksikutel pensionäridel jääb sissetulekust sama suur osa alles kui üksikutel töötavatel inimestel, ehkki nende sissetulek on tunduvalt väiksem.

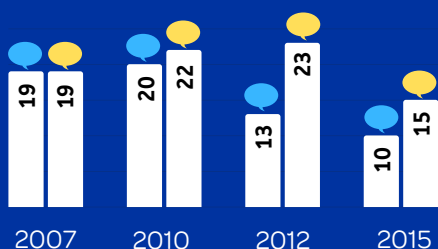
Kokku

Kui suur osa sissetulekust jääb pärast põhikulutusi alles (%)?

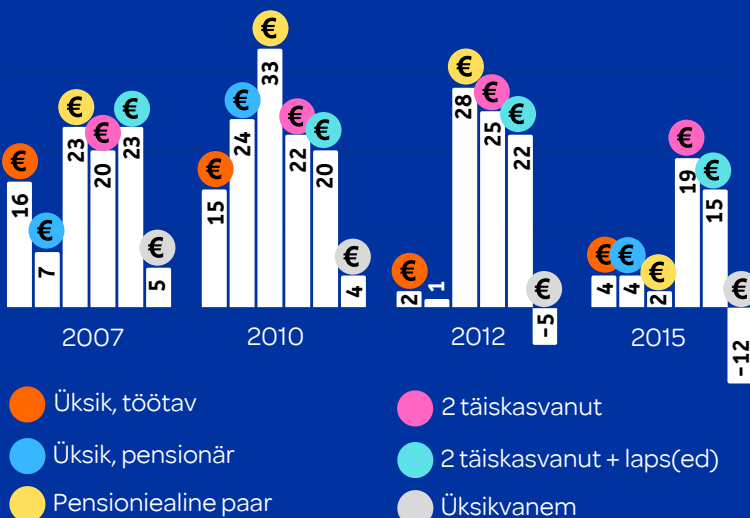
Kodune keel

Kui suur osa sissetulekust jääb pärast põhikulutusi alles (%)?

- Eesti
- Muu

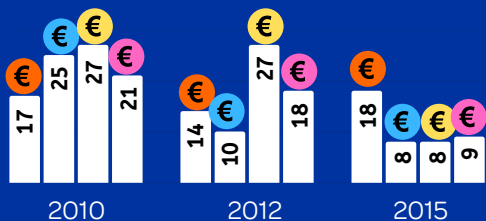
Leibkonna tüübid

- Üksik, töötav
- Üksik, pensionär
- Pensioniealine paar
- 2 täiskasvanut
- 2 täiskasvanut + laps(ed)
- Üksikvanem

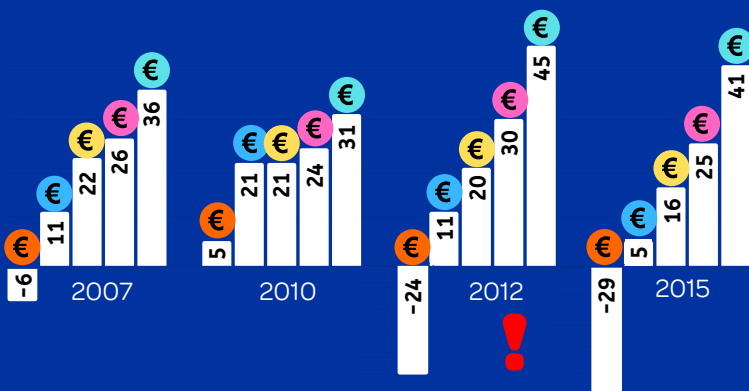
Piirkond

Kui suur osa sissetulekust jääb pärast põhikulutusi alles (%)?

- Tallinn
- Tartu ja Pärnu
- Narva, Jõhvi, Kohtla-Järve, Sillamäe
- Väiksemad kohad
- I tulukvintiiil
- II tulukvintiiil
- III tulukvintiiil
- IV tulukvintiiil
- V tulukvintiiil

Sissetulek

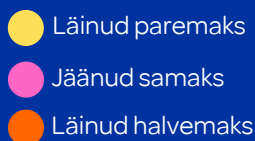
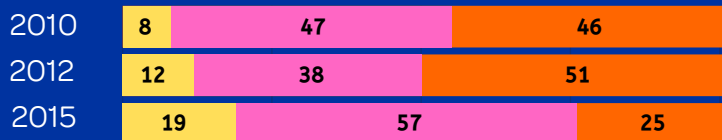
NB! Siin tuleb tulemuste tõlgendamisel võtta arvesse leibkonna eelarve uuringu eripära. Uuringusse sattunud pered märgivad ise oma kulutused üles 2–4 nädala jooksul, mis tähendab, et ebatäpsus on suur ning kui paari nädala peale satub mõni suurem kulutus, kajastub see protsente vaadates väga suure miinusena (protsendid on üksteisele lähemal kui absoluutarvud ning erandid mõjutavad keskmist väga palju). Sellest võib aga järeldada, et madalapalgalised elavad palgast palgani.

Tarbimise andmed pärinevad leibkonna eelarve uuringust.

HINNANG TOIMETULEKULE

Kokku

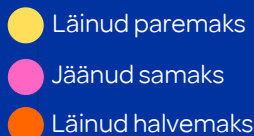
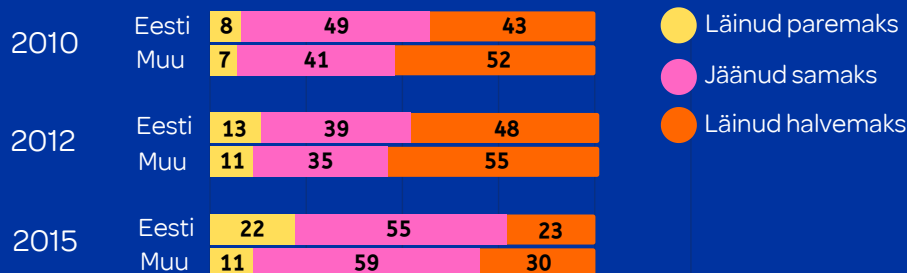
Kuidas hindate oma toimetulekut võrreldes eelmise aastaga (%)?

Kuigi objektiivselt on Eesti elanikel läinud elu paremaks (palk on tõusnud kiiremini kui hinnatase), hinnatakse oma majandusliku olukorra muutumist ikkagi negatiivselt. Oma majandusliku olukorra halvenemist tunnetavad eriti need leibkonnad, kus on puudega inimesi ning raskem on ka muukeelsel elanikkonnal.

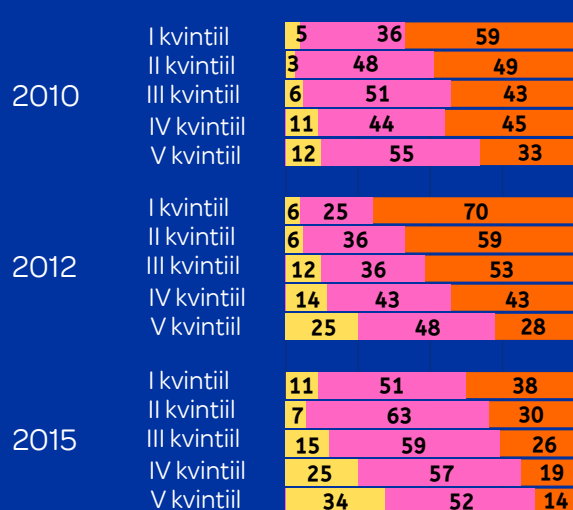
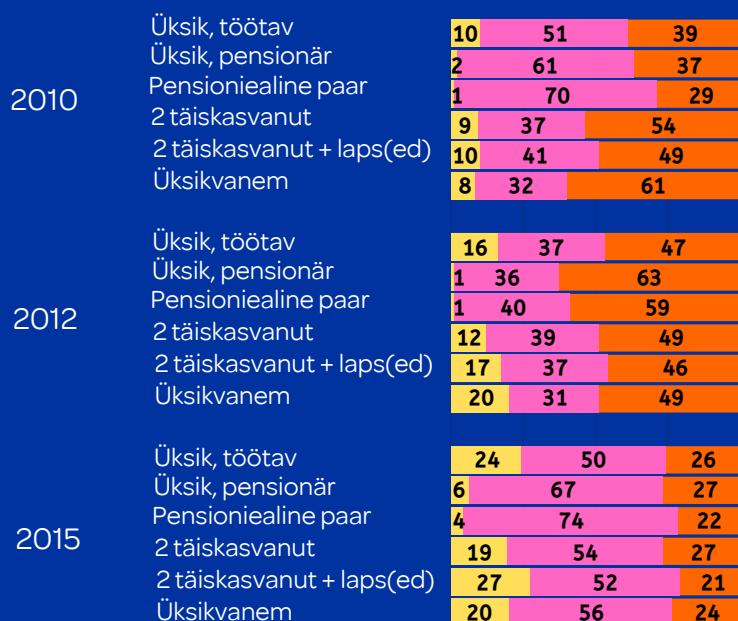
Kodune keel

Kuidas hindate oma toimetulekut võrreldes eelmise aastaga (%)?

Leibkonna tüüp

Kuidas hindate oma toimetulekut võrreldes eelmise aastaga (%)?

VAHEKOKKUVÕTE

Sissetulekud

Eesti elanike sissetulekud on 2007. aastaga võrreldes kasvanud ligi kahekordseks, kuigi vahepeal vähendas majanduskriis paljude sissetulekuid. Taastumine võttis aega mitu aastat. Eesti elanike sissetulekud pärinevad mitmest allikast: palgatulu (sh mitmelt töökohalt), pensionid, toetused jne. Mitmel töökohal töötavate inimeste* sissetulek on pigem suurem – eelkõige seepärast, et neil on tööturul rohkem võimalusi.

Kellel läheb sissetulekute poolest paremini, kellel halvemini?

Meeste sissetulek on kogu uuringus käsitletud aja jooksul ületanud keskmise näitaja, naiste sissetulek on olnud keskmisest väiksem. Samal ajal on naised tulnud oma sissetulekutega keskmisele lähemale.

Nooremate (25–39- ja 40–49aastaste) sissetulek on olnud keskmisest suurem, kusjuures 40–49aastaste sissetulek on kasvanud kõige rohkem. Pensionieelikute ja pensioniealiste sissetulek pole keskmisega võrreldes väga palju suurenenud.

Tallinna elanike sissetulek on olnud kogu aja keskmisest suurem ja see suhe pole aja jooksul väga muutunud. Ida-Virumaa linnade elanike sissetulek on keskmisele lähemale tulnud, kuid vahe on ikka väga suur.

III taseme haridusega (kutseõpe keskhariduse baasil, kõrgharidus, magistri- või doktorikraad) inimeste sissetulekud on olnud keskmisest palju suuremad, I taseme haridusega (alg- ja põhiharidus, kutseõpe põhihariduse baasil) inimeste sissetulek on keskmisele lähemale liikunud.

Eesti keelt kõnelevatel inimestel on läinud sissetulekute mõttes paremini kui muu emakeelega inimestel.

Varad

Eesti inimeste reaalvarast moodustab suurema osa leibkonna peamine eluase. Eestis on suhteliselt suur koduomanike osakaal. Paljudel inimestel on ka rohkem kui üks kinnisvaraobjekt, kuid sellest hoolimata on nende renditulu tagasihoidlik. Lisaks tuleb silmas pidada, et ääremaal kaasneb kinnisvaraga sageli rohkem kulu kui tulu, sest igapäevased kinnisvaraga seotud kulutused on suured, müügivõimalus aga väike.

Finantsvarasid on üsna vähe ning nende väärtus on ka palju väiksem kui reaalvara väärtus. Leibkondadel on vähe likviidseid puhvreid.⁴ Eesti meeste varade tase kokku on kõrgem kui Eesti naistel. Kinnisvara ja hoiuste tase on suhteliselt sarnane, kuid meestel on märkimisväärselt rohkem vara masinates, ettevõtluses, aktsiates ja võlakirjades.⁵ Mehed on naistega võrreldes sagedamini paigutanud oma vara ka III pensionisambasse.

* Arvestatud on ka väga lühiajalist mitmel kohal töötamist, näiteks koolituse andmist või ajaleheartikli kirjutamist.

Kellel läheb varade poolest paremini, kellel halvemini?

Finantsvaradelt on uuringus vaadeldud aastate jooksul teenitud väga vähe tulu, kuid tulusaajate osakaal on kasvanud kõikides rühmades. Tulusaajate hulgas on rohkem mehi, kuigi ka finantsvaradelt tulu saavate naiste hulk on suurenenud.

Finantsvaradelt tulu teenimise tõenäosus kasvab koos sissetulekutega.

Portfelli maht (arvestatud on vaid 50aastaseid ja vanemaid inimesi) on kõikidel aastatel olnud meestel suurem kui naistel. Meeste portfelli maht on keskmisest suurem, kuid naised on aastate jooksul keskmisele lähemale nihkunud.

III pensionisambas hoiab oma investeringuid järjest vähem inimesi. Märkimisväärselt on vähenenud 25–39aastaste investeerimine III pensionisambasse.

Eesti elanikud on pigem kinnisvara omanikud, kuigi omanike hulk on veidi vähenenud. Enim on vähenenud omanike osakaal noorte (25–39aastaste) seas. Kinnisvaraomanikest naiste osakaal on aastate jooksul kasvanud ning meestega võrdsustunud. Pensioniealiste seas on kinnisvaraomanikke kõige rohkem.

Tarbimine

Eestlaste tarbimiskulutused on pidevalt kasvanud. Peamine tarbimise kujundaja on sissetulek. See tähendab, et sissetuleku kasvades suureneb ka tarbimine ning vastupidi – rasketel aegadel vähendatakse oma kulutusi nii palju kui võimalik. Seda on näha eriti toidukuludes. Osa kulusid on möödapääsmatud: eluasemekulusid ja kulutusi tervise peale on keeruline vähendada. Küll aga on eluasemekulude puhul oluline mastaabiefekt, st kui leibkonnas on mitu inimest, siis on kulud leibkonnaliikme kohta peaaegu alati väiksemad. Põhjus on see, et kõik kulutused ei ole individuaalsed – näiteks saavad kõik leibkonnaliikmed kasu sellest, et maja on soe, aga küttekulu ei sõltu majas või korteris elavate inimeste arvust enamasti väga palju.

Kes tarbib rohkem ja kes vähem?

Eestikeelsetes leibkondades on tarbimiskulutused kasvanud rohkem kui muukeelsetes. Muukeelsete tarbimiskulutused on keskmisest aastatega ka rohkem maha jäänud.

Enim on kasvanud üksikvanemate tarbimiskulutused, vähim kahe täiskasvanuga leibkondade kulutused. Pensionäride kulutused on olnud kõikidel aastatel keskmisest väiksemad.

Kõige rohkem on kasvanud tarbimiskulutused kahes madalaimas tulukvintilis, mis aga ei tähenda, et nende võimalused oleksid märkimisväärselt paremaks muutunud. Neil jääb lihtsalt järjest vähem üle.

Mida kehvemal järjel on leibkond, seda suurem osakaal kogu sissetulekust kulub toidu ja eluaseme peale. Kulutuste suhe pole aastate jooksul eriti muutunud. Ka pensionärid on kõikide aastate jooksul oma sissetulekust enim kulutanud toidule.

Kulud vaba aja veetmisele ja väljas söömisele on kasvanud kõikides rühmades, eriti palju on väljas söömise kulutused kasvanud lastega leibkondades.

Kõige rohkem kulutatakse vaba aja veetmisele ja väljas söömisele Tallinnas ning kõige vähem Ida-Virumaa linnades. Tallinnas on suuremad sissetulekud kui mujal ja vaba aja veetmise võimalused on mitmekesisemad.

Säästmisvõime

Kõrgemasse tulukvintiili kuuluvad inimesed on sagedamini väitnud, et neil on sääste, madalamatesse tulukvintiidesse kuulujad on seda öelnud harvem. Tuleb aga meeles pidada, et suurem sissetulek ei tähenda seda, et suurem summa säästetakse. Esimesena aidatakse järele tarbimine ja alles seejärel hakatakse teadlikumalt säästma.

Kellel jääb tarbimisest raha rohkem üle ja kellel vähem?

Kõige vähem jääb tarbimisest raha alles üksikvanematel. Nende olukord on ka aastate jooksul palju kehvemaks muutunud.

Kõige rohkem jääb üle kahe täiskasvanuga leibkondadel (nii lastega kui ka ilma) ja pensioniealisel paaril, kuid neil on ülejääv summa aja jooksul vähenenud.

Tallinnas elavatel inimestel jääb tarbimisest rohkem üle kui mujal elavatel – seda saab seletada suuremate sissetulekutega.

Enim jääb tarbimisest üle kõige kõrgematesse tulukvintiidesse kuuluvatel ja vähim I tulukvintiili kuuluvatel inimestel. Viimaste olukord on aastate jooksul ka märgatavalt halvemaks muutunud.

Tajutav heaolu

Objektiivsete näitajate poolest (sissetulekute kasv, mis on olnud kiirem kui üldise hinnataseme kasv; investeringutelt tulu saamine) on Eesti elanike elu läinud paremaks. Sellegipoolest arvavad inimesed sageli, et nende majanduslik olukord on halb või halvenenud.

Kes hindavad oma majanduslikku olukorda paremaks, kes halvemaks?

Vähenenud on nende inimeste osakaal, kes väidavad, et leibkonna majanduslik olukord on kehvemaks läinud, kuid samal ajal on märksa vähem ka neid, kes leiavad, et see on paremaks läinud.

Muukeelsed elanikud tunnevad eestikeelsete elanikega võrreldes sagedamini, et neil on raske toime tulla.

Kõige negatiivsemalt hindavad oma majapidamise toimetulekut eelmise aastaga võrreldes Ida-Virumaa elanikud. Ka madalaima tulukvintiili leibkonnad tunnetavad sagedamini, et nende majanduslik olukord on kehvemaks läinud. Siiski on hinnangud aja jooksul mõnevõrra ühtlustunud.

Nooremad (alla 50aastased) hindavad oma majanduslikku toimetulekut paremaks kui vanemaealised. Nende hinnang oma majanduslikule olukorrale on aja jooksul ka positiivsemaks muutunud.

Kahes vanemas vanuserühmas on kõige suuremate raskustega toimetulijate hulk vähenenud, kuid siiski on ülekaalus need, kelle jaoks on keeruline majanduslikult toime tulla.

Kõige jõukamad on igal aastal hinnanud oma leibkonna toimetulekut väga heaks ning see on püsinud samal tasemel üle aastate, isegi majanduskriisi ajal.

Kõige madalamasse tulukvintiili kuuluvad inimesed tajuvad, et nende majanduslik olukord on mõnevõrra paremaks läinud.

METOODIKA LÜHIKIRJELDUS

Kirjanduse analüüs

Eesti inimeste sissetuleku- ja varaprofiilide loomisel alustasime kirjanduse ülevaatest, et mõista, millised on inimeste finantskäitumist kujundavad tegurid. Selleks kõrvutasime tuntud majandusteaduslikku käsitlust ratsionaalselt omakasu maksimeerivast inimesest veel areneva praktikateoreetilise käsitlusega. Esimeses peitub eeldus, et inimene arvestab finantsotsuseid tehes kogu oma eluea kulutustega ning teeb tarbimis- ja säästmisotsused sellest teadmisest lähtudes. Praktikateoreetilise käsitluse lähtekoht on aga, et inimesed elavad võrdlemisi argist ja rutiinset, ette ära korraldatud elu. Nad järgivad selle käigus ka oma isiklikke soovet, kuid kohandavad oma plaanid siiski sellega, mida ühiskond pakub (inimsuhted, sotsiaalsed tavad, taristu, tehnoloogia, reeglid jne).

Kirjeldav statistika

Eesti inimeste sissetulekute ja varade analüüsimiseks kasutasime järgmisi andmestikke:

- Eesti sotsiaaluuring (ESU), mille andmetele lisasime Maksu- ja Tolliameti (MTA) registrist, täpsemalt tuludeklaratsioonidest pärit andmed inimeste tulude kohta. Kasutasime ESU ja MTA andmeid aastatest 2007–2017;
- leibkonna eelarve uuring (LEU). Selle andmestiku põhjal hindasime Eesti inimeste tarbimiskulutusi. Kasutasime LEU andmeid aastatest 2007–2015;
- uuring „Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe” (SHARE). Selle andmestiku põhjal hindasime lisaks vanemaealiste varasid. Kasutasime SHARE andmeid aastatest 2010–2015;
- uuring „Mina. Maailm. Meedia” (MEEMA) – Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi andmed, mille põhjal analüüsisime muu hulgas Eesti perede kinnisvaraseisu. Kasutasime MEEMA andmeid aastatest 2008–2014;
- Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuring (HFCS), mille andmestiku põhjal vaatasime finantsvarasid. Kasutasime HFCSi 2013. aasta andmeid.

Et saada ülevaade sellest, kuidas eri rühmadel on aastate jooksul läinud, vaatasime sissetulekuid (töine tulu, pensionitulu, tulu finantsinvesteeringutelt), muid varasid (kinnisvara), pensionisammaste olemasolu, tajutavat majanduslikku heaolu, tarbimiskulutusi ja võimalikku säästu eri rühmade kaupa.

Kirjeldavas analüüsis moodustasime (võimaluse korral) rühmad järgmiste tunnuste põhjal:

- sugu (mehed ja naised);
- vanuserühm (25–39, 40–49, 50–64, 65–74, 75 ja enam aastat);
- leibkond (üheliikmeline leibkond, rohkem kui üks liige leibkonnas);
- piirkond (ESU, LEU ja MEEMA: Tallinn; Tartu, Pärnu; Narva, Jõhvi, Sillamäe, Kohtla-Järve; väiksemad kohad. SHARE: Tallinn; Tallinna eeslinn või äärelinn; Narva, Pärnu, Tartu, Kohtla-Järve; teised linnad või alevid; maapiirkond);
- hinnang tervisele (väga hea, hea; ei hea ega halb; halb või väga halb);
- hoolduskoormus (jah, ei);
- haridus (I tase: algharidus, põhiharidus, baashariduseta kutseharidus; II tase: keskharidus, kutseõpe põhihariduse baasil; III tase: kutseõpe keskhariduse baasil, kõrgharidus, magistrikraad, doktorikraad);
- sissetulekuvintiilid;
- kodune keel (eesti, muu).

Erandiks oli tarbimise ja säästuvõime analüüs (LEU andmete põhjal), kus moodustasime rühmad järgmiste **leibkonna** kohta käivate tunnuste põhjal:

- kodune keel (eesti, muu);
- sissetulekuvintiilid;
- piirkond (Tallinn; Tartu, Pärnu; Narva, Jõhvi, Sillamäe, Kohtla-Järve; väiksemad kohad);
- puudega inimesi leibkonnas (jah, ei);
- leibkonna tüüp (üksikvanem, üksik pensionär, pensionäripaar, üksik töötav inimene, lastetu paar või muu lastetu vähemalt kahe täiskasvanuga leibkond, lastega paar või muu vähemalt kahe täiskasvanuga lastega leibkond).

Juhime tähelepanu sellele, et LEU andmete tõlgendamisel on absoluutnumbritest olulisemad erinevused gruppide ja aastate vahel, kuna on teada, et inimeste endi poolt märgitud kulud ei pruugi näidata täiesti täpset pilti. Inimesed võivad osad kulud ära unustada, neid ebatäpselt (nt mälu järgi) üles märkida või tahtlikult varjata. Samuti tuleb arvestada, et kulud on märgitud üles lühikese perioodi jooksul (2 nädalat - kuu), kuid tarbimine ei ole alati ühtlane (erinevatel perioodidel tarbitakse eri koguses ja erinevaid asju), mida ei ole täielikult võimalik leibkonna eelarve uuringus arvesse võtta.

Kirjeldava analüüsi käigus kontrollisime, kas erinevused rühmade vahel olid ka statistiliselt olulised. Sissetulekute väärtuste analüüsimisel jätsime välja enamasti 1% kõige väiksemaid ja suuremaid väärtusi ja tarbimise ja säästmisvõime analüüsimisel 5%.

Profiilide/prototüüpide loomine

Profiilide loomise aluseks olid erinevad aktiivsust ja huvialasid näitavad koondindeksid. Tegime klasteranalüüsi MEEMA (2005, 2011, 2014) ja ESU ja MTA ühendbaasi (2015) põhjal. Klasteranalüüsil kasutasime rühmitamiseks k-keskmiste (*k-means*) meetodit. ESU andmetest moodustasime kokku kuus klasterit ning MEEMA andmetest seitse. Klasterite arvu määratlemisel pidasime silmas, et saaksime võimalikult suure arvu sotsiaalseid rühmi, mis siiski üksteisest arvestatavalt eristuksid. Seejärel analüüsisime klasterite kaupa erinevaid sotsiaaldemograafilisi, finantskäitumise, tugivõrgustiku, tuleviku käsitlemise, käekäigu ja mõjutajate näitajaid. Lõplike profiilide ja prototüüpide loomisel kõrvutasime omavahel kahe andmestiku klastreid. Mõlemast klasteranalüüsist otsisime rühmi ühendavaid sarnaseid tunnuseid ja tunnuseid, mis neid üksteisest eristavad. Kui kahe analüüsi kõrvutamisel oli võimalik järeldada, et ühes analüüsis välja tulnud rühm on teises analüüsis jaotunud kahe rühma vahel, loodi ka lõplike profiilide loetellu täiendav rühma kirjeldus. Kui mõned rühmad paistsid väga sarnased, siis me ka ühendasime need. Sellisel moel saime kokku üheksa sotsiaalset rühma.

Aruandes oleme kirjeldanud üldisi tunnuseid, mille põhjal rühmad kujundati. Seejärel anname ülevaate nendest tunnustest, mis iga rühma eraldi iseloomustavad. Iga rühma illustreerimiseks oleme loonud ka ühe prototüübi kirjelduse. Selle lugu aitab mõista, millisesse konteksti asetab see sotsiaalne rühm vajaduse pensioniks kõrvale panna.

KIRJANDUSE ANALÜÜSI KOKKUVÕTE

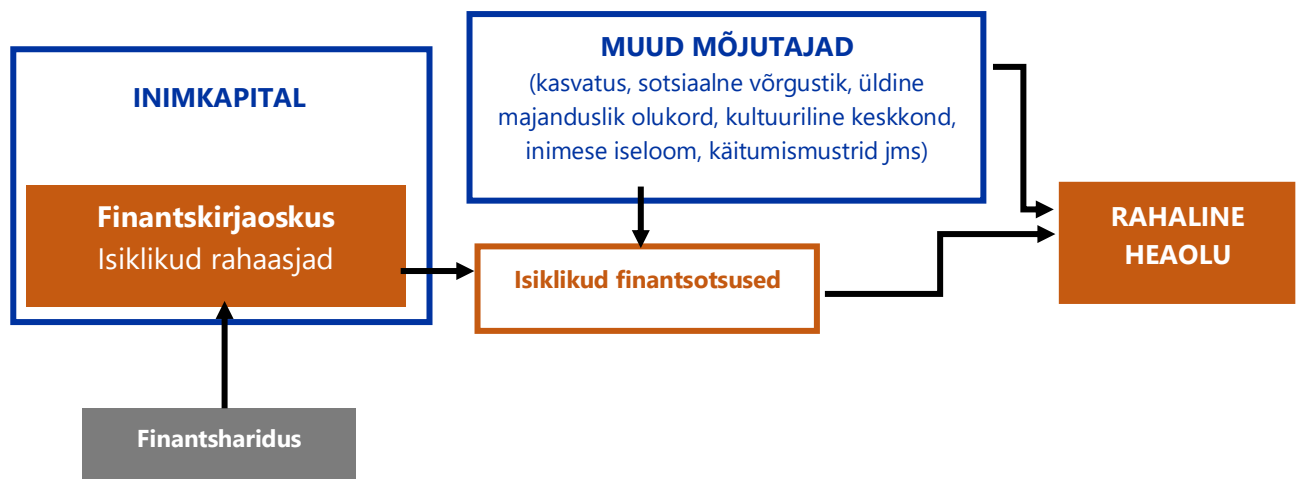
Selleks et mõtestada sotsiaalsete rühmade vara- ja sissetulekuprofiilide tähendust vanaduspõlve planeerimisel, tuleb analüüsida nende rühmade seniseid tegutsemisviise tuleviku kindlustamisel ja reaktsioone proovikividele, mida ühiskonna muutused nende teele veeretavad.

Ühiskondlikud proovikivid tähendavad näiteks järgmist.

- Nooremate inimeste koormised kasvavad, sest juba kahekümne aasta pärast on Eestis kahe ülalpeetava kohta vaid kolm tööelist. Ka vanem põlvkond peab oma sissetulekute eest võtma suurema vastutuse.⁶
- Kasvab vajadus langetada individuaalseid otsuseid vanaduspõlve kindlustamiseks. See eeldab tahet ja võimet töödelda mahukat ja keerukat teavet, aga ka usaldust vanaduspõlve kindlustavate finants- ja riiklike institutsioonide vastu.⁷
- Tööandja ja riigi tavapärane roll vanaduspõlve säästude (näiteks II samba sissemaksete) kogujana väheneb, sest inimeste võimalused tulu teenida muutuvad töö ja sissetuleku teenimise vormide, aga ka tehnoloogia arengu tõttu.⁸
- Enne vanaduspuhkusele siirdumist tuleb inimestel mitu korda ümber õppida, et sobituda tööturu muutuvate vajadustega. Tööl tuleb käia ka kõrges eas, aga vahel on mõistlik võtta vaba aasta hoopis oma viljakamal eluperioodil. See kõik kasvatab inimese individuaalseid riske.⁹

Kahtlemata ei kasva ainult riskid. Samal ajal suureneb ühiskondlik tähelepanu vanaduspõlvele: arenevad uued teenused ja kaubad, mis toetavad vanaduspõlves tärkavaid huvisid, aga ka toimetulekut siis, kui füüsiline keha või vaimne ärksus hakkab alla andma.¹⁰

Meie loodud varaprofiilide andmete tõlgendamisel tuleb aga olla ettevaatlik, et mitte teha ebakohaseid järeldusi. Pakume varaprofiilide tõlgendusruumiks välja kaks mõneti vastandlikku käsitlust sellest, mis on inimeste jaoks sääst, kuidas nad säästavad ja kuidas neid pensionipõlveks valmistumisel toetada. Esimene neist on üks paljudele tuttav **majandusteaduslik käsitlus**, mis lähtub eeldusest, et inimese rahalise heaoluni viib finantsharidus ja selle tarkustele toetuvad teadlikud otsused, kusjuures muud mõjutajad (vt joonis 1) jäävad tagaplaanile.¹¹ Selle käsitluse vastukaaluks on arenemas **praktikateooriatest lähtuvad raha- ja tarbimiskäsitlused**, mis on vastupidi majandusteaduslikule käsitlusele võtnud lähtekohaks just need „muud mõjutajad“, mille raamidesse on asetatud inimese argielu.¹² Praktikateooriatest lähtuvate käsitluste järgi on sääst ja raha inimese elus hoopis võrdlemisi vähe teadvustatud vahendi või planeerimata tagajärje rollis. Ülevaate nende käsitluste erinevustest leiab tabelist 1. Varaprofiilide analüüsis arendame dialoogi mõlema vaatega inimeste finantskäitumisele, et näidata, milline on nende käsitluste seletusväli ja ühisosa.

Joonis 1. Seosed inimkapitali, finantskirjaoskuse, finantshariduse, isiklike finantsotsuste ja rahalise heaolu vahel. Allikas: Houston (2010)

Tabel 1. Säästmise motivatsioon eri käsitluste järgi

MAJANDUSTEADUSLIK KÄSITLUS		PRAKTIKATEOREETILINE KÄSITLUS	
Ratsionaalselt oma hüve kasvatav tarbija	Näide	Näide	(Eluviisi) rutiine järgiv, harjumuslik tarbija
Säästmine on sihipärane tegevus, teadlik otsus säästa.	Meeli tahab vanaduspõlves reisida. Ta paneb kirja plaani, kuidas just nii palju raha kokku saada.	Meeli ostab korteri, sest see on üürimisest soodsam. Ta avastab hiljem, et saab seda reise ajal välja üürida.	Säästmine „juhtub“ argiste tegevuste tagajärjel, kõrvalmõjuna.
Säästmise põhjuseks on sisemine sund.	Rahasumma kasvu jälgimine pakub Jaanusele rahuldust.	Kodulaenu võttes seati Jaanusele kohustus koguda mustadeks päevadeks.	Sääst eeldab, et välised tegurid toetavad või sunnivad.
Raha säästetakse, et siluda kulutuste muutusi üle elukaare.	Mari töötab USAs, kus ülikooli õppetasud on suured. Ta hakkab lapse hariduse jaoks raha koguma lapse sünnist alates.	Mari ostab arvuti, sest vana läks katki. Ta ei pääse muidu ligi lapse e-koolile ega saa teenida elatist.	Raha säästetakse asjadeks, mis on selles ajahetkes sotsiaalselt ihaldusväärased või vajalikud (sh elukaarest tingitult).
Sääst sõltub tarbimiskulude profiilist (lähimõeldud vs. ebamõistlikud valikud).	Joonas kulutab tarbetutele asjadele: meelelahutusele, mängudele, pidudele.	Joonase sõpruskond käib pidudel ja mängib arvutis. Joonas ei taha kõrvale jääda, tal pole teisi sõpru.	Tarbimine on praktiliste vajaduste ja elustiilivalikute tagajärg, sellest tuleneb, mis on mõistlik ja mis ebamõistlik.
Säästetakse see, mis jääb kuludest alles.	Terje kannab kuu lõpus üle jäänud summa säästukontole.	Terje tervis ei võimalda enam käia kultuuriüritustel, nüüd piirub ta tubaste toimetustega ja raha jääb seetõttu natuke üle.	Sääst tekib, kui inimese praktilised vajadused vähenevad või on rahuldatud teisel moel.
Sissetuleku suurus määratleb säästuvõime.	Oskari palk kasvas ning ta mõtleb, mida uut ja ägedat selle eest osta.	Oskar lükkab telefoni ostu edasi, sest sellel kuul on vaja esmalt osta uus ka lapsele.	Sissetulek raamistab inimese vajadused, kuid ei tingi neid.
Sääst on finantsmaailmas mõistetav, finantsiliselt mõõdetav tegevus.	Kertu jälgib fondi kogunenud raha ja mõtleb seejuures vanaduspõlvele.	Kertu toetab oma õe last ja pärandab talle metsa. Õelaps võtab ta vanaduspõlves enda juurde.	Kindlustunnet tuleviku suhtes saab tagada ka materiaalsete esemete, kookulepete ja oskustega.

MAJANDUSTEADUSLIK KÄSITLUS		PRAKTIKATEOREETILINE KÄSITLUS	
Ratsionaalselt oma hüve kasvatav tarbija	Näide	Näide	(Eluviisi) rutine järgiv, harjumuslik tarbija
Sääst on universaalne, lihtsalt mõõdetav nähtus.	Tõnu säästab, sest tal on kogumiskonto.	Tõnu õpib põllutöö kõrvalt programmeerimist, sest vanaduspõlves ei jaks ta enam füüsilist tööd teha.	Sääst on individuaalne, oma sotsiaalses kontekstis mõistetav nähtus.
Sääst on õpetatav finantskirjaoskuse kursustel.	Siim sai palka juurde ja läks kursustele, et saada selgust, kuidas raha targalt kõrvale panna.	Siimule on alati meeldinud raha koguda ja investeerida. Ta läheb kursustele, et saada juurde uusi nippe.	Finantskirjaoskuste kursuste teadmisi kasutab inimrühm, mille eluprojekt on sääst.
Sääst ja rahatarkus on inimese teadlik, individuaalne tegevus.	Martin kahtleb, kas tema teine pensionisammas on ikka tark mõte. Ta võtaks raha välja, et kasvatada seda paremal moel.	Martin säilitab teist sammast, sest tema lähikonnas on see kõigil ja järelkult on see usaldusväärne.	Sääst on kultuur, eluviis ja kollektiivne tegevus (rahast ei räägita; võlg on võõra oma; kogu elamusi, mitte asju).
Sääst sõltub raha kättesaadavusest, tehingukuludest.	Johanna tahaks investeerida korterisse, kuid ei saa kokku sissemakse summat.	Johannale pakutakse osakut kinnisvaraarenduses, kuid ta ütleb ära, sest kellelgi tema lähikondsetest pole sellega kogemusi.	Sääst sõltub säästmisviiside institutsionaliseeritusest (üldkehtivus, arusaadavus, usaldus, kogemus, mõõdapääsmatus).
Riigi poliitika on universaalne, eeldades, et inimeste motivatsioon on ühesugune või selleks kujundatav.	Siimule, Kertule ja Oskarile saadetakse teabevoldik, et nad mõtleksid rohkem raha planeerimisele.	Oskar on töötu. Tema toimetulekuprobleeme aitab lahendada Töötukassa juhtumikorraldaja.	Riigi poliitikas võetakse arvesse, et inimrühmad toimivadki erinevalt.
Säästu edendamiseks tuleb inimesi survestada raha koguma.	Oskari juhtumikorraldaja soovib tal hooajatöödest saadud sissetulekuist kõrvale panna.	Oskari juhtumikorraldaja suunab ta võlanõustaja juurde, arutab temaga läbi, mis on tema ümberõppe võimalused ja kuidas muuta eluviise tervislikumaks.	Säästu edendamiseks tuleb tegeleda iga sotsiaalse rühma eluviisiga terviklikult.

RÜHMAD

Rühmade moodustamine

Varaprofiilide moodustamise aluseks võtsime seekord **praktikateoreetilise käsitluse**, et rikastada samal teemal tehtud uuringute maastikku uute lähtekohtade ja sissevaadetega. Selle käsitluse järgi on vanaduspõlveks säästmise kõige otsustavam tegur inimese tegevus kui selline. Kui inimene osaleb mõnes tegevuses, siis näitab see esiteks, et tal on selleks vajalikud oskused (sh väga tähtsad mikroharjumused) ja ressursid, teiseks, et ta oskab arvestada ja järgida sellele tegevusele esitatavaid ühiskondlikke nõudeid (nt pidada kinni laenu võtmisega kaasnevatest reeglitest, arvestada lähedaste vajadustega, tegutseda õiguspäraselt), ja kolmandaks, et tal on mingid sooritatavat tegevust toetavad uskumused või veendumused (nt „mets on kindel investeering“, „võlg on võõra oma“ vm), mis hoiavad teda seda tegevust jätkamas.¹³ Praktikateoreetilise käsitluse järgi moodustub inimeste tegevustest ehk käitumistavadest mustristik. Uutel tulijatel aitab eelkäijate kursil püsida eeskujude muster, kuid vanematelt õppimise kõrval lisavad noored sellesse mustrisse ka uusi löimi. Nii kujunevad inimeste säästuharjumused välja selle põhjal, mida on kogu aeg tehtud ja kui palju uustulnukad katsetada julgevad, mitte niivõrd selle põhjal, mida nad ise teha tahaksid.

Varaprofiilide moodustamiseks otsisime andmestikest selliseid tegevusi, millesse oleks lõimitud tarbimisotsuseid (st me ei vaadelnud tarbimiskulutusi). Meie analüüsi eeldus on, et säästuotsused on sarnased tarbimisotsustega. Tarbimine ei ole inimese tegevuse siht, vaid vahend või komponent nendes tegevustes, mis aitavad rahuldada vajadusi sotsiaalse elu, turvatunde, peavarju ja kõhutäie järele. Seega võib ka sääst väljenduda eri tüüpi tegevustes, mille sooritamisel peetakse silmas muid eesmärke kui sääst.

Andmeid selliste tegevuste kohta, mida on võimalik ajas kõrvutada mitme kordusküsitluse lõikes, leidsime ESU ja MEEMA andmestikest. Et tarbimine võib väljenduda eri tegevustes eri moel, püüdsime analüüsi kaasata võimalikult mitmekesiseid tegevusi. Arvestatavaks tegevuseks pidasime **hobide või harrastustega tegelemist**, sest see näitab inimese enesejuhtimise ja isiklike otsuste langetamise võimet. Hobide ja harrastustega kaasneb tavaliselt ka sihipärane meediatarbimine, suhtlusvõrgustiku arendamine, kulutused kooskäimistele ja harrastuseks vajalikele esemetele, enese arendamine ja koolitamine, ekspertidega suhtlemine ja iseenda talletatud kogemuste teistele edasiandmine. Et harrastused pingestavad inimese aja- ja rahabilanssi, kasvatab see ka oskusi raha tulemuslikumalt kasutada.

Sotsiaalsetest ja kultuurilistest sündmustest osavõtt, meediatarbimine ja reisimine kasvatab oskusi oma eelarvest neile tegevustele raha leida, aga ka teemaderingi, milles inimesel tuleb orienteeruda ja oma arvamusi kujundada, ning kokkupuuteid inimestega, kelle tegevusest eeskujut võtta. **Konsumerism** näitab inimese oskust teha isiklikke tarbimisvalikuid ja koostada nende jaoks eelarvet, ka oskust eelistada mõnda kvaliteeti teisele. Ühes andmestikus (ESU) lisasime rühmitusele ka andmed **ühiskondliku aktiivsuse kohta** – need näitavad inimese võimet pühenduda tegevusele, mis ei paku kiireid tulemusi, investeerida oma aega ja raha kaugematesse ja abstraktsematesse sihtidesse, asjaajamisoskusi (mida läheb vaja ka investeerimisel) ning oskust kaitsta oma õigusi ja tulla toime keerukate olukordadega, mis võivad tekkida huvide või ideoloogiate põrkumisest. Teises andmestikus (MEEMA) jätsime ühiskondliku aktiivsuse näitajad lisamata ja kasutasime hoopis näitajat, mis väljendab inimese võimet töökeskkonnas otsustada ja teisi juhtida. **Töölased juhtimisvõtted** on mõneti sarnased neile, mida läheb vaja ühiskondlikus tegevuses, kuid neis on rohkem esil inimese võime kasvatada ka oma isiklikku tulubaasi (ühiskondlik tegevus on sagedamini kulu). Olgu öeldud, et need kaks viimati nimetatud näitajat toimivad sotsiaalseis analüüsides võrdlemisi sarnaselt.

ESU andmestiku põhjal moodustasime neli tegevusindeksit, millest omakorda lõime kuus sotsiaalset rühma. Neli tegevuspõhist liitunnust olid:

- kultuurisündmustel osalemine (teater, kontsert, muuseum, spordiüritus) – kokku 4 punkti;
- hobi või harrastusega tegelemine (kaunid kunstid, trenn või muu harrastus) – kokku 2 punkti;

- lähikondsetega suhtlemine (suhtlemise sagedus ja nendega koos väljas söömine-joomine) – kokku 7 punkti;
- ühiskondlik aktiivsus (osalemine organiseerimata vabatahtlikus tegevuses, osalemine organiseeritud vabatahtlikus tegevuses, poliitiline aktiivsus) – kokku 3 punkti.

MEEMA andmestikust leidsime piisavalt tunnuseid, et moodustada seitse tegevusindeksit, mille baasil kujundasime seitse sotsiaalset rühma. Need tunnused olid:

- reisisihtkohtade mitmekesisus (reisid 21 sihtpiirkonda üle ilma) – kokku 21 punkti;
- kultuuriosalus (teatrilavastuste, kontsertide, kino ja näituste külastamine, kultuurilistes harrastustes osalemine) – 12 punkti;
- suurüritustel osalemine (laulu- ja tantsupidude, vabaõhuetenduste, rahvapidude, laatade ning spordiürituste külastamine) – kokku 8 punkti;
- konsumerism (rõivastuses, kodukujunduses ja kosmeetikas kindla tootemargi või stiili järgimine, kehateenuste tarbimine) – kokku 8 punkti;
- sotsiaalne elu (sõprade ja tuttavatega väljas käimine, pidutsemine, kohviku või restorani külastamine) – kokku 6 punkti;
- tööalane enese ja teiste juhtimine (igapäevatöö osa on avalik esinemine, uute ideede otsimine ja loovtegevus, majanduslikud arvestused, teiste inimeste tegevuse korraldamine, juhtimis- ja investeerimisotsuste tegemine, konfliktide lahendamine) – kokku 6 punkti;
- kommunikatsioonivahendite mitmekülgsus (teler, raadio, muusikakeskus, nutitelefon, sülearvuti, skanner jne – 17 erinevat vahendit suhtluseks välisilmaga) – kokku 17 punkti.

Edasi asusime saadud rühmi lähemalt uurima. Vaatasime, kuidas on need rühmad uuringute lõikes muutunud ja kuidas inimesed nende vahel sotsiaaldemograafiliste tunnuste alusel jaotuvad. Seejärel uurisime, mis on nende rühmade olulisemad ressursid ja kapital (sh mittefinantsilised ja mittemateriaalsed), säästmistavad ja säästu toetavad tegurid (nt tuttavate võrgustikud, eeskujudena käsitletavat inimrühmad jm). Kõige viimasena vaatasime andmeid, mis aitaksid mõista nende rühmade valmisolekut ületada ühiskonna muutustega kaasnevat proovikivisid: võimet ja harjumust oma tarbimiskulutusi analüüsida ja planeerida, inimestega ühendust võtta ja mõtteid vahetada, maailmas toimuvaga kursis olla, ümber õppida, tulevikku vaadata ja selleks valmistuda, muutustest õppida. Samuti analüüsisime rühmade meelelaadi: usaldust maailma ja ühiskondlike institutsioonide vastu, ellusuhtumist (nt optimistlik või allaheitlik maailmavaade), aga ka valmisolekut ise oma muresid lahendada (vs. jääda lootma riigile).

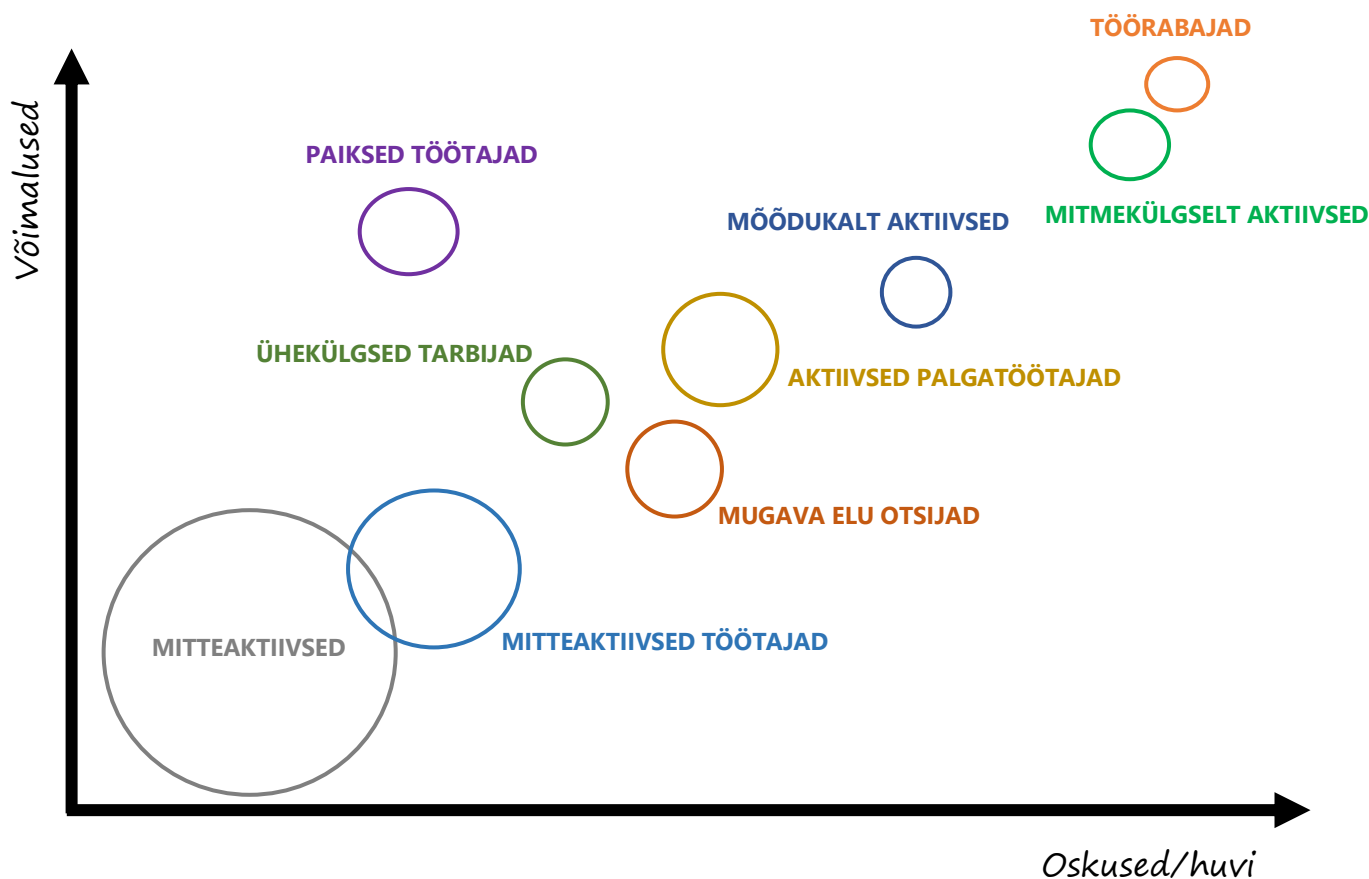
Pärast rühmade analüüsimist lõime neile vastavad prototüübid. Et rühmad on statistiline üldistus, koostasime ka prototüübid mitme sarnaste omadustega inimese põhjal, keda oleme varasemate sotsiaaluuringute käigus kohanud. Prototüüpidele antud nimed ei pärine prototüüpidele ainest andnud inimestelt. Prototüüpide mõte on aidata uuringu lugejal nende eluviisi ja tegutsemise põhjustesse sisse elada, et mõista, millised vanaduspõlveks kindlustamise viisid võivad neile sobilikuks osutada.

Kokkuvõte rühmadest

Klasteranalüüsi tulemusena loodud üheksa rühma on järgmised:

- mitmekülgset aktiivsed,
- tööabajad,
- mõõdukalt aktiivsed,
- aktiivsed palgatöötajad,
- paiksed töötajad,
- ühekülgsed tarbijad,
- mugava elu otsijad,
- mitteaktiivsed töötajad,
- mitteaktiivsed.

Joonisel 2 on näidatud, kuidas need rühmad paiknevad oma oskuste ja huvi poolest säästa ja investeerida ning oma võimaluste ehk ressursside poolest.

Joonis 2. Klasteranalüüsiga loodud rühmad

Klasteranalüüsist selgus, et selgelt eristub suur passiivne rühm (rühmadest kõige suurem), kuhu kuuluvatel inimestel on väga vähe raha, mistõttu neil ei jää säästmiseks midagi üle. Samuti puudub neil säästmishuvi, sest raha nagunii ei ole. Natuke aktiivsematesse, kuid üsna ühekülgsede huvide ja elurütmidega rühmadesse kuulub samuti väga palju inimesi. Need rühmad erinevad üksteisest eelkõige kultuurihuvi, sotsiaalse võrgustiku tugevuse ja sissetuleku poolest, kuid neid ühendab vähene huvi oma pensionipõlve kindlustamise vastu ning ka nigelad oskused ja võimalused seda teha. Lisaks nendele rühmadele on üsna pisike rühm inimestest, kellel on aktiivne pereelu, kes on töökohal väga hinnatud ja kellel jätkub aega nii hobidega tegeleda, sõpradega suhelda kui ka kultuuri tarbida. Selle rühma liikmed – mõõdukalt aktiivsed – tulevad majanduslikult üsna hästi toime, sest

oskavad suuremate unistuste täitmiseks raha kõrvale panna, kuid muidu ei ole nende vajadused väga suured. Samal ajal ei ole ka sellesse rühma kuuluvad inimesed enamasti pensioni peale väga palju mõelnud ega ennast vanaduspõlveks kindlustanud. Neil on sageli muutustega keeruline kohaneda, mistõttu eelistavad nad käia vana tuttavat rada.

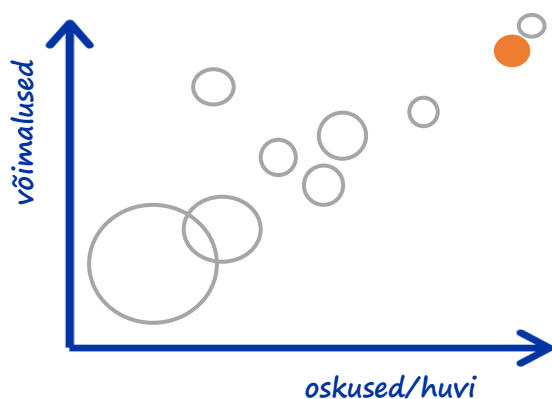
Kirjeldatud rühmadest eristuvad üsna hästi kaks väga aktiivset rühma: töörabajad ja mitmekülselt aktiivsed. Töörabajate rühmas on inimestel tüüpiliselt suur sissetulek, nad on haritud ja väga ettevõtlikud. Töörabajatel on suur huvi finantsmaailma ja majandusteemade vastu ning enamasti on nad mõelnud oma tuleviku kindlustamise peale ja astunud selleks ka samme. Nende elu on väga mitmekülgne – „kes teeb, see jõuab“ –, kuid tavaliselt ei ole nad ühiskondlikult väga aktiivsed. Töörabajate rühm on väga väike. Väga väike on ka mitmekülselt aktiivsete rühm. Selles rühmas on inimesed, keda huvitab pea kõik, mis nende ümber toimub. Nad on aktiivsed kultuuritarbijad, tegelevad sageli mitme hobiga korraga, jõuavad pühendada aega perele ja sõpradele ning panustada ka ühiskonna edendamisse. Nemadki mõtlevad tuleviku peale ja püüavad riske vähendada, aga nende turvapadjaks on eelkõige sotsiaalsed sidemed. Mitmekülselt aktiivseid motiveerib raha veidi vähem kui töörabajaid, nad unistavad tihti sellest, et saaksid võtta vaba aasta ja ennast täielikult oma hobidele pühendada või seista veelgi jõulisemalt ühiskonda kujundavate ideede eest.

Järgmisena kirjeldamegi kõiki rühmi põhjalikumalt.

MITMEKÜLGSELT AKTIIVSED

Mitmekülgsealt aktiivsete rühm on väga väike. Need on inimesed, kes tunnevad suurt huvi peaaegu kõige vastu. Nad käivad tihti näiteks teatris, kinos, kontserdil, näitustel või spordiüritustel. Kui toimub laulupidu või mõni festival, vabaõhuetendus või spordivõistlus, on nemadki pealtvaatajate seas. Neil on hobiaid ja harrastused – nad teevad sporti ja tegelevad kaunitest kunstidega –, aga neil on ka terve hulk ühiskondlikke kohustusi. Mitmekülgsealt aktiivsed löövad kaasa vabatahtlikus tegevuses, on võtnud vedada vabaühendusi ja juhivad ka poliitikutest tähelepanu sellele, millele vaja. Kui mitmekülgsealt aktiivsetel on puhkus, siis sisustavad nad ka selle meisterlikult. Suure tõenäosusega veedavad nad puhkuse kaugesse ja eksootilistesse sihtkohtadesse reisides või maakodus meisterdades, aga ka tööd tehes. Kuna võõrkeeled on suus, viib töö neid tihti üle piiri, sõlmima uusi töö- ja ärisidemeid.

Mitmekülgsealt aktiivsed on üsna teadlikud tarbijad: nende vajadused toodete ja teenuste järele on küll kõige mitmekülgsemad, kuid ostuotsused on enamasti mitut pidi vaagitud. Ostukorvi peab jõudma võimalikult heade omaduste ja hinnaga asi, veel parem – enda tehtud. Hinnatõus ja majanduslangus ohustab seda rühma vähe. Neid riske vähendavad võrdlemisi suur sissetulek, sage tulevikule mõtlemine ja enda kindlustamine selleks. Mitmekülgsealt aktiivsete võime raskusi ületada ei sõltu aga rahakapitalist, vaid tihedest sidemetest tööturul ja kodanikuühiskonnas ning toetavast sõpruskonnast. Raskematel hetkedel on neil võimalik teiste abile loota, mistõttu nad saavad hakkama sellega, mida elu nende teele veeretab. Nad on muudatustele avatud ja juhivad neid ise. Neil on tegevusplaan ka raskemateks aegadeks ja keerulistest olukordadest tulevad nad tugevamana välja. Vahel nad mõtlevad, et hea oleks võtta töölt vaba aasta, et leida mahti tegeleda oma huvialade ja projektidega.

Kes on mitmekülgsealt aktiivsed?

- Mitmekülgsealt aktiivsete seas on pisut **rohkem naisi**.
- Vanuse poolest on enim **noori (25–39aastaseid)** ja keskealisi. Pensioniealisi on selles rühmas küll vähe, aga vanemaelaste osakaal on kasvanud – nooremate rühmade aktiivsus on nendega vananedes kaasa kandunud.
- Koduse keelena kõneldakse pigem **eesti keelt**.
- Nende seas on kõige rohkem kõrgharidusega inimesi.
- Nad elavad sagedamini **Tallinnas, Tartus või Pärnus**.
- Mitmekülgsealt aktiivsed on tüüpiliselt abielus või vabaabielus, nad elavad harva üksi.
- **Sissetulekutelt** kuuluvad nad **jõukamate** hulka.
- Nad tunnevad huvi **majandusteemade** vastu, on sagedamini saanud **tulu finantsinvesteeringutelt**, ostnud **aktsiaid** või soetanud **fondiosakuid**.
- Võrreldes mõne teise rühmaga on nad **sagedamini ise II pensionisambaga** liitunud või paigutanud oma raha **III sambasse**.
- Neil on **kinnisvara** ja nende peamine eluase kuulub tüüpiliselt nende perekonnale.
- Neil on **laenukoormus**, sest eluaseme soetamiseks on vaja läinud pankade abi.
- Nad on püüdnud end teiste rühmadega võrreldes **sagedamini vanaduspõlveks kindlustada**.
- Oma majanduslikku toimetulekut hindavad nad pigem **heaks** ning vajaduse korral saavad nad vajaliku **summa** (400 eurot) kas **ise** või **kellegi teise abiga kokku**.

Teele lugu

Teele on 33aastane naine, kes elab Tartus. Teele elab praegu üksi, kuid tal on kaaslane, kellega plaanib mõne aja pärast kokku kolida. Ta töötab rahvusvahelises turundusagentuuris projektjuhina ning viibib sageli välismaal. Põhitöö kõrvalt tegutseb ta ka pisikeses graafilise disaini ettevõttes, mille ta asutas koos kahe sõbraga, kellega teda ühendab kirk kunsti ja disaini vastu. Teele peab vaikselt plaani palgatöölt lahkuda ja panustada rohkem enda ettevõttesse – sellel läheb tegelikult hästi, kliente on palju.

Teele päevad on tihedad ja mööduvad marsruudil töö-töö-trenn-kodu. Vahele mahuvad kohvipausid kavaleriga, ostutretid sõpradega, kinos- ja teatris-käigud. Seltsielu kõrvalt käib ta abiks koerte varjupaigas. Teele tunneb aktiivselt huvi maailmas toimuva vastu, seepärast on ta teinud ka teadliku otsuse loobuda loomsest toidust ja hallata Facebookis veganite gruppi. Oma turundusoskustega panustab ta ka loomaõiguslaste poliitilisse tegevusse, aidates võita poliitikute ja ettevõtete tähelepanu loomade kannatustele.

Tuleviku suhtes on ta optimistlik – tal on magistrikraad, põhitöö kõrval oma ettevõtte, palju sõpru ja tugev perekond, kellele toetuda. Teele üürib välja ka oma vana kodu, mis vabanes siis, kui ta vanemad maal oma maja valmis said. Sellest ta loobuda ei kavatse, sest ülikoolilinnas on üüriturg väga heas seisus. Too üürikorter ongi Teele ainus investeering. Sellega pole ka erilist tüli, kuna üürnikud on olnud siiani viisakad ja igal kuul üürimakse kenasti ära tasunud. Investeerimise peale Teele praegu ei mõtle, sest ta soovib panustada oma ettevõttesse ning loodab varsti ka pere luua.

Probleemid mitmekülgset aktiivseteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

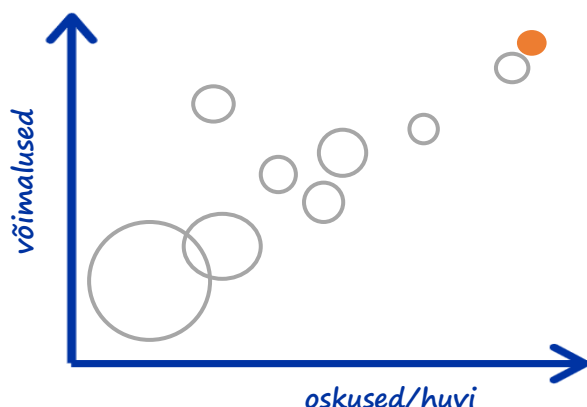
Et Teele mõtleb aktiivselt tulevikule, on ta valmis kaasa mõtlema ka pensionipõlve küsimuses. Selleks tuleb valida soodne hetk, sest Teele tähelepanule on suur konkurents. Ta usaldab säästmiseks loodud lahendusi ja kiidab need heaks, tundes huvi ka päris uute säästmisvõimaluste vastu. Ta ei ole aga praegu oma elukaarel etapis, kus ta tunneks, et õige hetk investeerida on käes. Tema soov on asuda kodu looma ja ettevõtet arendama. Teele jaoks on ka need sammud tuleviku kindlustamiseks vajalikud. Säästmislahendus peab olema Teele teiste plaanidega kooskõlas. Kui teise sambaga liitus ta solidaarsusest, siis iseseisev investeerimine peab sobima tema põhimõtete (nt kliimasoojenemise vastane võitlus) ja väljavaadetega (aktiivne vanaduspõlv, võimalus võtta vabu aastaid ka enne traditsioonilist pensioniiga). Teele vajab, et ta saaks valida mitmekesiste säästmislahenduste seast, mida ta võiks vajaduse korral ka ise käsutada.

TÖÖRABAJAD

Töörabajate rühm on väga väike. Ka neil on suur kultuurihuvi – neile meeldib väga käia kinos ja teatris. Tihti satuvad nad ka kontserdisaali või mõnele vabaõhuüritusele. Töö kõrvalt jõuavad töörabajad tegeleda ka mõne hobiga, näiteks trenni teha, laulda või pilli mängida. Kuna suurem osa nende päevast möödub tööl, mõne hobiga tegeledes või pere ringis, ei jõua nad ühiskondlikel teemadel sõna võtta, võib-olla pole neil enda kursishoidmiseks aega ega ka sobivaid võimalusi. Töörabajad loodavad, et ehk on kunagi tulevikus rohkem aega hinge tõmmata ja meeldivate asjadega tegeleda.

Töörabajad on mitmekülgsed ja teadlikud tarbijad. Neile on oluline, et tarbeesemed ja muu tehnika oleks võimalikult hea kvaliteediga ja ka silmale toredad vaadata. Samas ei analüüsi nad just ülemäära palju, milline toode nende ostukorvi satub. Töörabajate sissetulek on üsna suur ning nad hindavad oma majanduslikku toimetulekut heaks. Suurema summa kokkusaamine ei valmista neile probleeme, sest nad on oma tulevikku finantsiliselt kindlustanud. Töörabajad ei pelga muutusi – kui tuleb mõni uus ja parem pakkumine, siis haaravad nad sellest kinni. Viimastel aastatel on töörabajate pereelus olnud palju muudatusi. Nad usuvad, et saavad ise palju oma edu heaks ära teha, aga vajaduse korral ka suhtevõrgustikule loota.

Töörabajatel on lai tutvusringkond. Pere ja sõpradega suhtlevad nad sagedasti, kasutades selleks kõikvõimalikke kommunikatsioonivahendeid. Nad suhtlevad nendega palju ka virtuaalses keskkonnas – näiteks on neil sõpradega oma Facebooki grupp, kus ka üksteise elul aktiivselt silma peal hoitakse.

Kes on töörabajad?

- Töörabajate seas on **mehi** ja **naisi** võrdselt.
- Vanuse poolest on enim **noori (25–39aastaseid)**, pensioniealiste osakaal on väga väike.
- Koduse keelena kõneldakse peamiselt **eesti keelt**.
- Töörabajate seas on teiste rühmadega võrreldes enim **kõrgharidusega** inimesi.
- Neid leiab igalt poolt **üle Eesti**.
- Töörabajad elavad **harva üksinda**, nad on tihti **koos- või abielus**.
- **Sissetulekute** poolest on töörabajad kõige **jõukamad**.
- Töörabajad on saanud **tulu finantsinvesteeringutelt**.
- Võrreldes teiste rühmadega on nad enim paigutanud oma varasid **III pensionisambasse** ja vabatahtlikult liitunud **II pensionisambaga**.
- Üsna tihti on neil ka **kinnisvara**, kuid mõnel juhul eelistavad nad **eluaset üürida**.
- Töörabajatel on **suur laenukoormus**, sest nad on pidanud eluaseme ostmiseks kasutama pankade teenuseid.
- Nad tulevad majanduslikult **pigem hõlpsalt** toime ja suudavad vajaduse korral kokku saada ka suurema summa.
- Sarnaselt mitmekülgsete aktiivsetega on töörabajad end rohkem **vanaduspõlveks kindlustanud**.

Rasmuse lugu

Rasmus on 40. eluaastale lähenev mees, kes elab Tallinnas. Pärit on ta Lõuna-Eestist. Pärast gümnaasiumi lõpu läks ta Tallinnasse ülikooli ja leidis sealt endale abikaasa, kellega otsustati koos pealinnas paikseks jääda. Nad unistavad maakodust Lõuna-Eestis, kuhu tulevikus linnakära eest pageda. Rasmus ja tema abikaasa võtsid hiljuti kodulaenu, et osta endale Kristiine kanti kolmetoaline korter. Pärast lapse sündi oli senine üürikorter jäänud väikeseks ja tundus ka mõttetu maksta võõraste inimeste kinnisvara eest. Ühtlasi vahetas Rasmus oma silmapaistmatu sõiduauto suurema, universaalkerega auto vastu.

Rasmus käib iga päev kesklinnas kontoris tööl. Pärast tööpäeva käib ta mõnikord sõpradega korvpalli mängimas – neil on veel ülikooliaegne punt, kellega on tore aeg-ajalt end pisut liigutada ja pärast saunas lõõgastuda. Rasmusele meeldiks tihedamini trenni teha, kuid pärast lapse sündi tuleb rohkem abikaasaga arvestada, et ka tema saaks mõne oma hobiga tegeleda. Nädalavahetusesti proovib Rasmus aeg-ajalt kinno jõuda. Seda juhul, kui leitakse lapsehoidja, kes oleks nõus mõne tunni abistama. Kui linnas on mõni tore vabaõhuüritus, külastatakse ka seda. Kui Rasmusel on puhkus, siis sõidetakse Tallinnast maale. Enne lapse sündi käisid nad abikaasaga korra aastas välisreisil, praegu väisavad pigem Eesti kauneid kohti – võib juhtuda, et laps jääb haigeks, mistõttu ei ole mõistlik reise pikalt ette planeerida.

Rasmus teenib oma töökohal hästi. Ta on end juba tõestanud ja saab järjest vastutusrikkamaid ülesandeid. Samas ei usu ta, et jääb selle töö peale pensionieani. Kui tuleb uus võimalus, ei kõhkle ta seda vastu võtmast. Ta on asunud vaikselt ka oma tulevikku kindlustama – looma meelerahufondi. Rasmus ei karda teha ka riskantsemaid otsuseid, sest puhver on tal selleks olemas. Lapse sünd ja soov tema elu kindlustada pani Rasmuse ka investeerimisvõimalusi uurima. Ta tegeleb selle hobiga võrdlemisi omaette, sest tema abikaasat need teemad ei huvita ja Rasmus arvab, et see on peres just tema ülesanne. Kõige mõistlikumad ja arusaadavamad tunduvad talle ühisrahastusplatvormi võimalused, aga ta vaatab ka Balti börside dividendiaktsiaid. Sissetulekud ja investeerimata säästud on tal selleks juba piisavalt suured.

Probleemid töörabajateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Rasmus on ideaalne investeerija. Ta viib end võimalustega kurssi (sh välisajakirjanduse ja majandusväljaannete abil või tuttava finantsistiga konsulteerides), teeb kaalutletud otsuseid ja kindlustab ka oma tagalat. Ta jälgib kogutud raha saatust pensionisammastes ja fondide tootluse põhjal paigutab oma vara ümber. Kuigi Rasmus usaldab tuleviku kindlustamisel just finants-lahendusi, sest seda maastikku tunneb ta kõige paremini, on ta pensionisüsteemi suhtes kriitiline. Ta leiab, et fondide halduskulud on ebamõistlikud ja tootlus liiga väike. Ta on valmis ka riiklikest sammastest lahkuma, kui see võimalikuks osutub ja kogunenud summa veel veidi kasvab. Ta arvab, et suudab oma vara ise paremini kasvatada. Rasmuse saab oma tulevikku kindlustama siis, kui pensionisammaste investeerimisvõimalusi mitmekesistada. See kõrvaldab tõkked, mida ta praegu pensioni-süsteemis näeb. Kui tema vara ja sissetulekud kasvavad, täiendab ta oma investeeringute portfelli omal käel edasi.

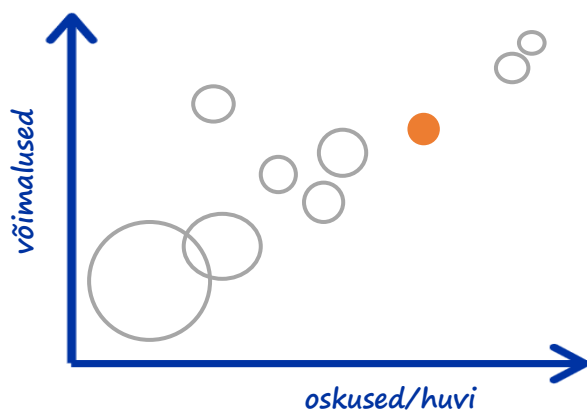
MÕÕDUKALT AKTIIVSED

Mõõdukalt aktiivsete rühm on jällegi pigem väike. Nad võivad sageli olla juba pensionieas, kuid sellest hoolimata jätkavad töötamist – ehkki mitte raha pärast, vaid pigem seetõttu, et nad on väärtuslikud töötajad, kelle oskusi on ettevõttel vaja. Neil pole vaja ümber õppida, töö kui selline sunnib neid muutustega omajagu kaasas käima. Et nende sissetulek tuleb mitmest allikast, on see võrdlemisi suur. Majanduslikult tulevad nad üsna hästi toime. Kuna nad on elu jooksul piisavalt asju hankinud ja vananedes vajadused kahanevad, ei tunne nad tarvidust uute ja moodsate asjade järele. Uusi asju ostavad nad ainult oma raha eest. Laenu nad ei võta, sest „võlg on võõra oma“.

Mõõdukalt aktiivsed on üsna aktiivsed kultuuri-üritustel osalejad. Nad proovivad aega leida ka hobideks. Nädalavahetustel külastavad nad tihti avalikke üritusi (laatu, messe, vabaõhukontserte), kuid puhkuse veedavad hea meelega reisides. Nad unistavad eksootilistest sihtkohtadest ja panevad selleks reisiraha tasahilju kõrvale.

Mõõdukalt aktiivsetel on suur perering ja palju sõpru-tuttavaid. Nad hoiavad tihedat sidet oma laste ja lastelastega. Et nad käivad tööl, on ka sidemed kolleegidega tugevad – vajaduse korral saab ka neile loota.

Nad pole väga altid muutustega kaasa minema ja suured kannapöörded tekitavad neis ärevust. Oma tuleviku kindlustamisega ei ole nad eriti palju tegelenud, sest on harjunud oludega kohanema ja loodavad peamiselt riiklikule pensionile. Nad on n-ö igavesed töötajad, kelle turvavõrgu moodustavad lähedased.

Kes on mõõdukalt aktiivsed?

- Mõõdukalt aktiivsete seas on **mehi** ja **naisi üsna võrdselt**.
- Teiste rühmadega võrreldes on selles rühmas palju rohkem **pensioniealisi** (65–74aastaseid) ja **pensionieelikuid** (50–64aastaseid).
- Koduse keelena kõneleb see rühm peamiselt **eesti keelt**.
- Mõõdukalt aktiivsed on sageli **kõrgharidusega**.
- Nad elavad sageli **Tallinnas**, kuid üsna paljud neist elavad ka maapiirkondades.
- Mõõdukalt aktiivsete seas on küll palju neid, kes on kas **koos- või abielus**, kuid **üksi elavaid** on nende seas rohkem kui mõnes teises rühmas.
- **Sissetulekute** poolest on nad pigem **heal järjel**, sest nende sissetulek tuleb sageli mitmest allikast (töötasu ja pension).
- Mõõdukalt aktiivsed **pole finantsinvesteeringutelt eriti tulu saanud**. Nad ei ole tegelenud ka ettevõtlusega.
- **III pensionisambasse** on nad küll investeerinud, kuid vähem kui töörabajad või mitmekülgsest aktiivsed.
- **II pensionisambaga** vabatahtlikult liitunud on nende seas rohkem kui mõnes teises rühmas.
- Mõõdukalt aktiivsete inimeste eluase kuulub enamasti neile endile.
- Neil **ei ole eriti suurt laenukoormust**. Ilmselt on eluase neil juba varasemast ajast olemas. Tarbimislaene võtavad nad harva.
- Mõõdukalt aktiivsed saavad sissetulekutega pigem **hästi hakkama** ja vajaduse korral saavad kas ise või teiste abiga ka suurema summa kokku.
- Nad on proovinud end veidi vanaduspõlveks kindlustada.

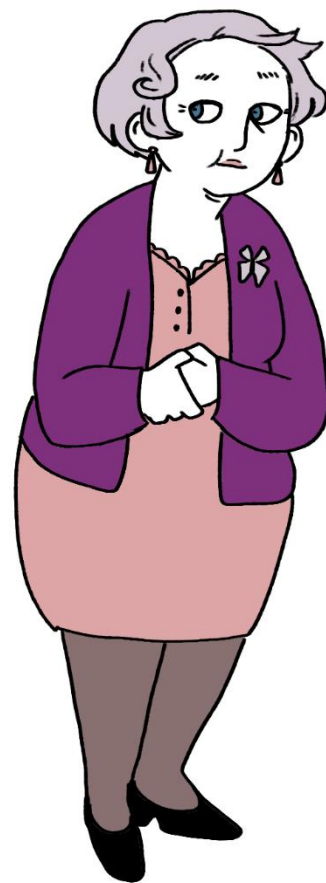
Maie lugu

Maie on töötav pensionär, kes on pärit Läänemaa väikesest alevist. Ta tuli sealt ära, kui läks Tartusse tehnikumi. Tartus sai temast raamatupidaja. Tööandja peab temast lugu, hinnates tema mälu ja kogemusi. On hea, kui keegi teab, kuidas asjad on tavaliselt käinud, kui teised töötajad kiiresti vahetuvad. Kui Maie pensioniikka jõudis, paluti tal mõned aastad jätkata. Nii käibki ta endiselt tööl, kuigi on koormust vähendanud. Samal ajal ei näe ta enam mõtet väga palju koolitustel käia, kuigi raamatupidamises muutuvad nõuded kogu aeg. Maie tahaks koduseks jääda, sest lapselapsi on juba päris palju – vahepeal tahaks ta neid hoida.

Maie on tegelenud rahvatantsu ja koorilauluga. Tantsurühmas kohtus ta ka oma abikaasaga. Enam kumbki tantsimas ei käi – tervis pole selleks lihtsalt piisavalt hea ja ega aegagi oleks. Laulmas käib ta endiselt ning koorist leitud sõbrannadega käiakse aeg-ajalt Werneris kohvi joomas ja juttu ajamas. Teemasid neil jagub: vanasti oli elu ikka parem, ülemused olid sõbralikumad, noored viisakamad ja ise oldi ka särtsakamad. Maiele ei meeldi pidevad muudatused. Talle ei meeldi valitsuse otsused, mille tõttu tuleb palgaarvestust igal aastal üle vaadata. Ka vanu inimesi ei kohelda tema arvates piisavalt hästi. Väike pension on üks põhjus, miks ta pole päriselt pensionile jäänud. Ta tunneb vahel tuleviku ees hirmu – kes teab, mida sellelt oodata on.

Maie on hea majandaja. Teda ei huvita tänapäeva mood, mistõttu ei kulu tal ka riiete peale eriti palju raha. Poest pole midagi võtta – vanasti osati korralikult ömmelda, nüüd on pärast esimest pesu kohe õmblused lahti. Vanad riided on täitsa korralikud ja piisab sellest, kui lisada aeg-ajalt värskenduseks mõni kena sall või pross. Maie kogub raha reisimise jaoks, sest kuigi maailm on lahti, ei pruugi tervis varsti reisimist võimaldada. Tema unistus on käia ära mõnes kauges sihtkohas, nagu Lõuna-Aafrika Vabariik või Tai. Kaheksa kuu pärast sõidabki ta Taisse.

Maie on veidi mõelnud aja peale, kui ta päriselt pensionile jääb. Siis saab ta pühenduda suvilale, käia seal marju korjamas ja kasvatada kartulit. Kui vaja, saab suvila maha müüa, kuigi ka lapselapsed võivad soovida end seal sisse seada. Maie kardab aga, et need ei soovigi oma elu Eestiga siduda. Oma raha pole ta investeerinud – ta küll usaldab panku, kuid tema säästud pole nii suured, et neilt midagi teenida.

Probleemid mõõdukalt aktiivseteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Maie on raamatupidajana kindlasti hea finantskirjaoskusega. Ta teab, kuidas investeerimine käib, sest näeb seda kõrvalt. Ta ise ei investeer, sest elukogemus on näidanud, kui kergelt säästud kaduda võivad. Pealegi kasutab ta oma praegusi sissetulekuid lähedaste aitamiseks ja leiab, et investeerida on mõtet just neisse. Kuigi Maie peres on usalduslikud suhted, võib ta vajada juriidilist nõu selleks, et järglased julgeid riske võttes Maie käendust või kinkelepingut hiljem kurjasti ära ei kasutaks. Maie jaoks on sääst võrdlemisi käegakatsutav. Ta on valmis end kindlustama puhuks, kus ta võib vajada puusa-proteesi või kui ta enam trepist käia ei jaksa ja peab eluaset vahetama. Samuti ootab ta, et saab ka edaspidi osa teenustest, mis tagavad vanematele inimestele täisväärtusliku elu.

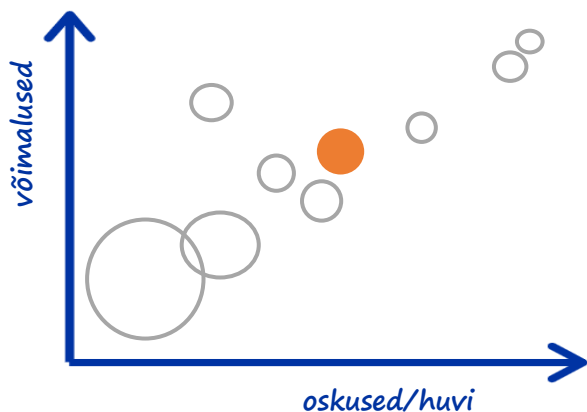
Järgmistel rühmadel – aktiivsetel palgatöötajatel, ühekülgsel tarbijatel, paigatruudel tööinimestel, mitteaktiivsetel töötajatel ja mugava elu otsijatel – on üksteisega mitmeid sarnasusi, aga ka piisavalt erinevusi, mistõttu neid ei sobi kokku liita. Neid rühmi ühendavad tunnused on võrdlemisi kesk-pärane või väike huvi ise oma vanaduspõlve kindlustada ja vähesed võimalused seda teha.

AKTIIVSED PALGATÖÖTAJAD

See rühm sarnaneb palju mõõdukalt aktiivsete rühmaga (Maie), kuid nad ei ole sama aktiivsed. Nende tegutsemisind väljendub rohkem kodus ja palgatööl, neile ei ole omased silmatorkavad hobid ega ühiskondlik aktiivsus. Sellel rühmal võib olla mõni elitaarsem huvi, näiteks kultuuri vastu, mistõttu nad käivad meeleldi teatris, kinos või kontserdil. Kui naabrid või sõbrad kutsuvad, võivad nad osa võtta ka kogukonna üritustest. See rühm tunneb rohkem Eestit ja maailma, sest kasutab ära nii tõised kui ka puhkeaja reisivõimalused. Tõsi, nad teevad seda kokkuhoidlikult. Ka meediat ja uudiseid jälgivad nad mõõdukalt, näiteks vaadates öhtuseid uudiseid.

Nad on parimas tööjõus inimesed, kes käivad iga päev tööl, kuid ei tee karjääri. See võib tuleneda töö iseloomust – pole, kuhu tõusta. Neid võidakse tunnustada kui tublisid töötajaid, kes saavad oma töö peensustest hästi aru ja suhestuvad seda tehes maailmas toimuvaga. Selle rühma toimetulekutavad on hästi arenenud, näiteks päris palju toidukraami kasvatavad nad ise või saavad maal elavatelt sugulastelt.

Paljud neist on mõelnud ka tuleviku peale, kuid neis pole piisavalt ettevõtlikkust ja riskivalmidust, et ise seda kindlustama asuda. Mõttelaadilt on nad konstruktiivsed ja optimistlikud.

Kes on aktiivsed palgatöötajad?

- Selles rühmas on **naisi veidi rohkem kui mehi**.
- Vanuselt on see rühm **heterogeenne**, kuigi nooremaid inimesi on veidi rohkem.
- Kodune keel on sageli **eesti keel**.
- See rühm on **võrdlemisi hästi haritud**, kuid mitte nii hästi kui eelmised rühmad (Teele, Rasmus ja Maie).
- Selle rühma esindajaid elab vähem Ida-Virumaa linnades.
- Nad on tüüpiliselt **abielus või vabaabielus**.
- Nende sissetulek on pigem hea, töötasust olulisem võib olla **töökoha kindlus** – nad võivad olla näiteks õpetaja, ametniku või sotsiaaltöötaja ameti esindajad.
- See rühm **ei ole investeringutelt tulu teeninud**, kuid neil on eluase, mis kuulub leibkonnale.
- Laenukoormust neil pole**, sest laen on kas juba tasutud, eluase on saadud erastades või lähedastelt pärandina.
- II pensionisambaga** on nad üldjuhul vabatahtlikult liitunud.
- Ka **III pensionisambasse** on osa neist raha paigutanud, kuid mitte eriti paljud.
- See rühm **tuleb oma sissetulekutega toime**, isegi ootamatute kulude korral.

Pille lugu

Pille on pensionieale lähenev naisterahvas, kes elab Viljandis. Pille on lahutatud ja elab pärast mehe väljakolimist üksinda, kuid täiskasvanud lapsed on tal alati läheduses. Hariduselt on Pille pedagoog. Koolis on ta töötanud juba palju aastaid. Üldiselt talle meeldib ta töö, sest noortega ja inimestega üldiselt on tore töötada. Kogemusi on aastate jooksul kogunenud nii palju, et tööga kaasnevaid pingeid suudab ta juba rahulikumalt võtta. Ta kipub endiselt lahendama probleeme, mida märkab. Seetõttu juhib ta oma piirkonnas aineseksiooni tööd. Aegade jooksul on tema käe alt läbi käinud palju õpilasi ja nende vanemaid. Et Viljandi on väike linn, leiab ta siin tuttavaid igal sammul. Alles hiljuti sai ta esimese lapselapse, kuid tütrepoja hellitamiseks ja hoidmiseks on aktiivse elu kõrvalt keeruline aega leida. Peale õpetajatöö kulub aega ka koorilaulule. Suvevaheajal on lapselapse hoidmiseks rohkem võimalusi.

Pille tuleb majanduslikult üsna hästi toime. Õpetajate palk pole küll teab mis suur, kuid piirkonnas siiski üle keskmise. Pillele on tähtis, mis tal seljas on, sest klassi ees peab esinduslik välja nägema. Seetõttu kaalub ta ostuotsuseid hoolikalt. Lai tutvusringkond aitab tal kursis olla sellega, kust saab midagi soodsama hinnaga. Lastevanematelt tähtpäevadeks saadud kinkekaartidega soetab ta endale ehteid. Suuri väljaminekuid põhjustab sügav teatrihuvi, mis neelab päris palju raha (sõidud, piletid, ööbimine). Suurema osa puhkusest veedab ta koduaias, kus tal on palju marjapõõsaid ja mitu aedviljapeenart. Istikuäridelt hoiab ta kokku, sest kasutab ära rohevahetuse eelised. Näiteks uuendas naabrinaine oma püsikuid ja jagas üle jäänud taimi ka Pillele. Need on nüüd vaja kuskile ära paigutada.

Pille mõtleb aeg-ajalt oma tuleviku peale. Kuigi õpetajaid on alati puudu, ei saa ta igavesti jääda kooli-õpilaste ette seisma. Ta vaatab tulevikku optimistlikult, kuigi rahalisi varusid jätkub tal piisavalt peamiselt suuremate plaaniliste kulude katteks (näiteks vajab trepp parandamist, proteesid tahavad uuendamist jm). Säästud seisavad tal tavalisel pangakontol, sest pangad intresse praegu peaaegu ei maksa. Pille peamine kindlus on tema ilus kodu ja II pensionisammas. Ise ta oma raha investeerida ei julge, sest see pole lihtsalt tema teema.

Probleemid aktiivsete palgatöötajateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

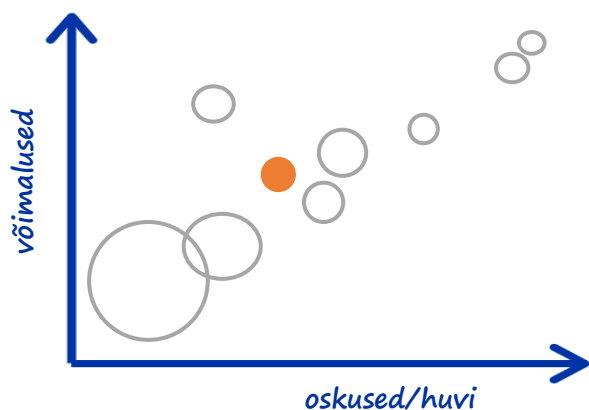
Pille rahatarkus on üle keskmise, kuid tema ettevõtlikkus on pühendatud inimestele, mitte raha kasvatamisele. Pilet saab aidata sellega, kui pakkuda talle võimalusi (sh isegi pensionipõlves) investeerida oma raha lühiajaliselt väiksemate unistuste täitmiseks kohtadesse, mida saab usaldada. Pille usaldab asju, mida ka teised kasutavad, st suuri panku või asutusi, kus tegutsevad tema endised õpilased. Pille investeerimisvõime on ühekülgne, ta ei ole valmis riske võtma. Vanaduspõlves on ta valmis proovima kodumajutuse pakkumist, sest suveürituste ajal on Viljandis alati majutuskohtade puudus. Samuti võiks ta anda õpilastele järeleaitamistunde. Finantstarkuse asemel aitaks muidu hästi hakkama saavat Pilet rohkem vanaduspõlve toetavate teenuste arendamine. Vanurite seltsiüritused lubaksid tal end täisväärtuslikuna tunda ka siis, kui ta teatrikülastusi enam endale nii sageli lubada ei saa.

ÜHEKÜLGSED TARBIJAD

Ühekülgsete tarbijate rühmal on sarnasusi töö-
rabajate rühmaga. Ka neid iseloomustab perekeskne
elu ja oskuslik tegutsemine enesekeskse eesmärgi
nimel, kuid nende tegevusel on väiksem kandejõud.
Selle rühma eesmärk ei ole ettevõtlikkuse abil
suurema materiaalse rikkuse poole püüelda, vaid
tagada oma perekonna heaolu (nt tihedad pere-
kondlikud suhted, laste hea haridus, ühine
ajaveetmine) ja individuaalne elustandard. Kui
mitmekülgset ja mõõdukalt aktiivsetel (Teele ja
Maie) ning töörabajatel (Rasmus) kaasneb tarbimine
aktiivse ja mitmekesise elutegevusega, siis selle
rühma jaoks võib kindlate asjade tarbimine olla
eesmärk iseeneses. Sellele rühmale võib meeldida
mõte reisimisest, kuid see ei ole neile sageli
jõukohane.

Nende tarbimine on ühekülgne – selle sisu on
välimus, keha ja kodu. Seda kunsti valdavad nad aga
meisterlikult. Tootemarkidel, millega nad end kinos ja
kontsertidel käies ümbritsevad, on selles rühmas
staatuse näitajana väga tähtis roll. Oma osa võib
selles olla kultuuril – niisugune eluviis on tüüpiline
Eesti vene kogukonnale –, aga ka sellel, et teised
tegutsemisvaldkonnad (positsioonid töökohtadel,
vabaühendustes, poliitikas vm) on eri põhjustel
kättesaamatud. Selline olukord kitsendab ka
ühekülgsete tarbijate rühma oskusi asju ajada ning
tulevikku ja sääste planeerida. Nad ei usalda
institutsioone, mis nende elu korraldavad, sest neil
on nendega vähe viljakaid kokkupuuteid.

Tuleviku peale hoiduvad nad mõtlemast; kui aga
seda ikkagi teevad, vaatavad nad tulevikule sageli
pessimistlikult. Maailmas toimuv neid ei huvita.
Nende tähelepanu on suhetel lähedastega, argiste
vajaduste rahuldamisel ja ots otsaga kokkutulemisel.

Kes on ühekülgsed tarbijad?

- Selles rühmas on **naisi meestest rohkem**.
- Nad on **parimais tööaastais** (40–49), üldjuhul mitte päris pensioniealised.
- Kodune keel on sageli eesti keel, kuid palju on ka vene ja teiste keelte kõnelejaid.
- Selles rühmas on **rohkem kesk- ja kutseharidusega** inimesi.
- Nad elavad mitmel pool Eestis, kuid suhteliselt palju on neid ka **Ida-Virumaa linnades**.
- Nad on sageli koos- või abielus, kuid nende seas on ka palju üksi elavaid inimesi.
- Sissetulekutelt** on see rühm **pigem halvemas seisus**. Sissetuleku väiksust korvab **oskus saada hakkama vähesega**. Kui on vaja suurem summa kokku saada, tulevad nad sellega üldiselt kas ise või teiste abiga toime.
- Investeeringuid neil pole** – isegi kui investeerimine neid huvitaks, ei jää selleks lihtsalt piisavalt raha üle.
- Nende **eluase kuulub neile**. See pole küll kõige uuem, kuid on heas korras.
- II pensionisammas on paljudel neist olemas, kuid **III pensionisambasse pole nad oma vara paigutanud**.
- Selle rühma suurim investeering on **suhted lähedastega** – nad üritavad neid aidata nii palju, kui see vähegi võimalik on.

Nadežda lugu

Nadežda on neljakümne eluaasta piiri ületanud naisterahvas. Ta on põline tallinlanna. Pärast keskkooli lõppu astus ta kõrgkooli, kuid tema haridustee jäi pooleli, sest ta abiellus ja perre sündis järjest mitu last. Kui viimane neist lasteaeda läks, sai Nadežda tööle ühe väikese kaupluse klienditeenindajana. Et ta oli noor ja hea suhtleja ning rääkis vabalt nii eesti kui ka vene keelt, sai temast mõne aasta pärast kaupluse juhataja. Nadeždale on tema välimus väga tähtis: kaupluses peab ta esinduslik välja nägema ja üldiselt on ka hea iseenast poputada, siis jätkub energiat teistegi jaoks. Seega kulub märkimisväärne osa tema palgast riiete, kodule ja iluteenustele. Tal on palju sõbrannasid, kellega talle meeldib tihti kokku saada. Ta võõrustab neid kodus, sest on osav küpsetaja.

Nadežda sissetulek ei küüni Eesti keskmise lähedale, kuigi tal tuleb ka vastutada ja täita juhtimisülesandeid. Nutika perenaisena tuleb ta toime, eluasemekulude ja suuremate väljaminekute eest kannab hoolt tema mees. Nende perel pole eluasemelaenu. Nende kodu erastati Nadežda abikaasa kadunud vanematele. Nadežda jaoks on kõige tähtsam pere – tal on suur mure ema pärast, kelle tervis on juba üsna halb. Ka teda üritab Nadežda töö kõrvalt aidata. Lähedased on tema turvavõrk, millele ta loodab ka oma vanaduspõlves.

Aeg-ajalt mõtleb Nadežda oma tuleviku ja vanaduspõlve peale. See teeb teda pisut murelikuks, sest ta pole siiani suutnud eriti raha kõrvale panna. Ta tunneb isegi mõningast huvi majandusteemade ja investeerimise vastu, kuid kogu sissetulek kulub esmastele vajadustele (lastele) ja raha kõrvale panna pole õnnestunud. Keegi ei tea, kas nende pere Mustamäe korteril on tulevikus väärtust. Nadežda eeldab, et kui ta on seni suutnud hakkama saada, saab ka edaspidi. Kindlasti loodab ta ka oma abikaasale, kes on tema kindlus.

Probleemid ühekülgsete tarbijateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Nadežda eelis tuleviku planeerimisel on tema võime mõista seda, kust raha tuleb. Ta teab, kuidas ettevõtlus toimib, kuigi ta ise ei hakka kunagi tööandjaks. Finantsteenuseid ta ei usalda, v.a digikassa teenust, sest see on kontrollitav ja alati käeulatuses. Tema huvi elu vastu, vajadus hoolitseda lähedaste eest ja rikkalik käsitööoskuste pagas võib tähendada, et tööandja ei soovi teda ka vanaduspõlves minna lasta. Nadežda suudab omandada uusi oskusi ja olemasolevaid tööle panna, näiteks võib ta tellimise peale valmistada klassikalisi toite või osutada ise iluteenuseid. See aitab vanaduspõlves lisa teenida ja kõrvale panna. Teda innustab selleks eeskätt elu ise, sest ta on hästi kursis sellega, milliseid kaupu ja teenuseid turul pakutakse, olles nende usin jäareleproovija. Nadežda toimetulekut võib ohustada näiteks see, kui ta peaks kaotama abikaasa, kes on seni katnud suuremad majapidamiskulud.

Raha teenida ei ole raske, raske aga raha hoida.

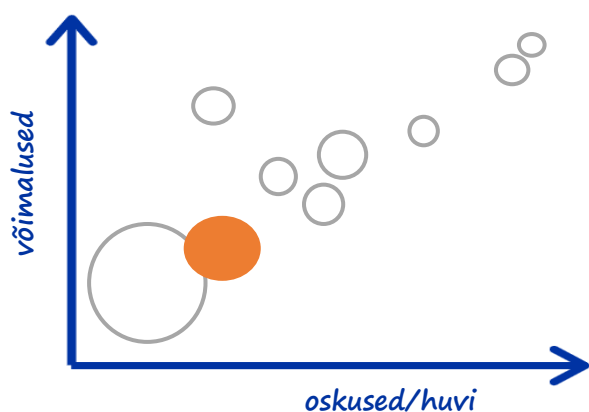
MITTEAKTIIVSED TÖÖTAJAD

See rühm on eelkirjeldatutest palju passiivsem, aga ka suurem. Nende oskuste pagasis on vähe selliseid, mis neid esile tõstaksid või toetaksid toimetulekut suurte muutuste perioodil. Mitteaktiivsetel töötajatel ei ole välja arenenud huvisid ega hobisid. Selle põhjus võib peituda ka nende elukeskkonnas, kus regionaalarengu suundumuste tõttu on elu hääbunud. Nende suhtlusringkond on väike või ei võeta neid igal pool omaks (nt alkoholiprobleemide või kehvade kultuuriliste harjumuste tõttu). Selle rühma peamine side ühiskonnaga on töökoht (kui see neil on), kuigi ka seal ei ole nad silmapaistvalt edukad.

Nad võivad käia kohalikel avalikel üritustel, sest kuigi neil pole erilisi huvisid, joonduvad nad selle järgi, mida nad näevad teisi tegemas. Samamoodi on nad väiksest sissetulekust hoolimata üsna hästi kursis trendikate tarbeesemetega (nt nutitelefonid, telerid) ja soetavad neid endale ka järelmaksuga. Meediat ja uudiseid nad eriti aktiivselt ei jälgi.

Neil võib olla ka ellujäämisoskusi ja -vahendeid, näiteks kalapüügioskused või väike suvila, kus kurke kasvatada, kuid nende oskused piirduvad traditsioonilistega. Silmatorkava elustiili tunnus – aktiivne meediatarbimine – nende statistilistes näitajates puudub.

Tulevikku nad teadlikult ei planeeri, vanaduspõlve kindlustamise teemasse suhtuvad pessimistlikult. Neil puudub usaldus ühiskondlike institutsioonide (pankade, riigiasutuste ja poliitika) vastu. Nende usaldus teiste ühiskonnaliikmete vastu on üldiselt väga väike.

Kes on mitteaktiivsed töötajad?

- Selles rühmas on **naisi meestest veidi rohkem**.
- Ka **vene keelt kõnelevaid inimesi** on siin **keskmisest rohkem**.
- See rühm jaotub vanuserühmade ja Eesti piirkondade vahel võrdlemisi ühtlaselt, veidi rohkem on neid maa-piirkondades, eriti alevites ja alevikes.
- Eluviisilt on see rühm **väga passiivne**, neist passiivsem on vaid mitteaktiivsete rühm (vt Dmitri).
- Tüüpiliselt on neil **põhi- või keskharidus**.
- Selles rühmas on üsna **palju üksikuid elavaid inimesi**.
- Sissetulekud on neil väikesed** ja erinevalt eelmistest rühmadest (vrdl Pille ja Nadežda) ei korva seda mitmekülgsete oskused. Suuremat summat ootamatute kulude katteks on neil väga raske kokku saada.
- Investeeringuid neil pole** – raha ei jää alles ja puuduvad ka oskused. **III pensionisammast** neil pigem **pole**.
- II pensionisambaga on nad liitunud**, sest seda tegid siis kõik nende ümber.
- Selle rühma liikmete **eluase kuulub neile või nende perele**, kuid see on sageli võrdlemisi kehvast seisukorras. Neil pole eluaseme remontimiseks raha.
- Kehvast sissetulekust hoolimata **kasutavad nad uuemaid seadmeid** (telerit, nutitelefoni). Neid on nad sageli soetanud **tarbimislaenu** abil.
- Nad ei mõtle tulevikule, vaid katsumad kuidagi olevikuga toime tulla.

Sergei lugu

Sergei on 50. eluaastale liginev vene mees, kes elab Ida-Virumaal alevis. Sergei on lahutatud ja elab kunagise kolhoosi töötajatele ehitatud kahekorruselise kortermaja väikeses korteris. Katus on tal küll pea kohal, aga et see maja on üsna väsinud, on kommunaalarved väga suured. Need võtavad suure osa Sergei palgast. Ja palk on Sergeil väike – lähikonna tanklas ei maksta eriti palju ja paremat töökohta pole ta otsinud. Haridust on selleks liiga vähe ja keeli ta ka ei oska. Sergei oskab eesti keelt nii palju, et kliendi soovidest aru saada. Ta ei mõista, miks ta peaks seda õppima, sest pereliikmete ja väheste sõprade seas pole tal seda kellegagi rääkida. Külge on jäänud ingliskeelseid väljendeid, sest kodus käib tal taustal muusikakanal.

Sergeid ei huvita eriti, kuidas ta riides käib. Toitu valib ta selle järgi, mis on odavam. Talle on aga tähtis, et tal oleks hea telefon. Ta ostis selle järelmaksuga. Hobisid tal pole, teatrisse või kontserdile teda ei tõmba. Vabal ajal ta logeleb – passib niisama või puhkab, hangib midagi hamba alla. Passiivne olek on talle loomulik, ta ei näe vajadust majapidamist putitada või koristada. Teiste inimestega juhtub kokku siis, kui lähikonnas toimub mõni avalik üritus – pidu või laat.

Sergei pole oma tuleviku peale eriti mõelnud, aga vaevalt et elu eriti paremaks läheb. Hinnad ja maksud tõusevad, tema katsub kuidagi ots otsaga kokku tulla. Pensioni küsimuses loodab ta vaid riigile. Ta ei näe, et tal oleks võimalik oma palgast kõrvale panna või midagi investeerida. Raha on niigi vähe ja ega ta oskaski kuskilt otsast sellega peale hakata.

Probleemid mitteaktiivsete töötajateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Sergei tähelepanu ei ole võimalik pensioniküsimustele tõmmata, sest ta ei jälgi meediat, ei õpi ega suhtle inimestega, kes tema tähelepanu sellele teemale juhiks. Tema side välismaailmaga piirdub tööandjaga. Sergeid saaks säästude kogumisel aidata tööandja, kuid üldjuhul ei ole too lisakohustustest huvitatud, sest ääremaal tuleb tööandjal olla niigi mees kui orkester. Sergeid saab aidata regionaalpoliitikaga ja kohaliku ettevõtluse arendamisega – kui see võimaldab Sergeile suuremat sissetulekut või lubab jõuda töö käigus õppides paremale töökohale, koguneb ka tema teise sambasse veidi rohkem raha. Sergeil ei teki varasid, mida realiseerides saaks vanaduspõlve kulusid katta. Pigem võib tema lagunev eluase muutuda omavalitsusele pidevaks kuluallikaks.

Ega rahal silmi ei ole,
kui enesel ei ole.

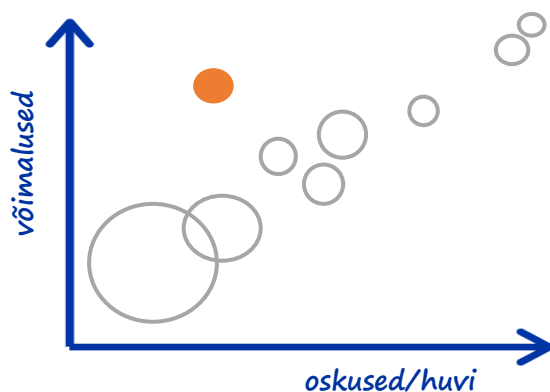
PAIGATRUU TÖÖNIMENE

Paigatruud töönimesed on veidi sarnased eelmise, mitteaktiivsete töötajate rühmaga, kuid on neist aktiivsemad ja jõukamad. Ka sellel rühmal pole erilisi huvisid ega hobisid, kuid nende kodune elu on aktiivne. Nad ei istu seal käed rüpes – väliselt passiivsel rühmal võivad päevad väga tihedalt tegemisi täis olla.

Nende sissetulekud on võrdlemisi head, kuid et eluviis pole nii mitmekesine kui näiteks mitmekülgsetel või mõõdukalt aktiivsetel (Teele ja Maie), ei ole ka nende oskused vähese rahaga palju ette võtta nii arenenud. Sissetuleku suuruse kohta tarbivad nad võrdlemisi vähe, kuigi ka üle ei jää palju.

Et see rühm ei tunne eriti huvi selle vastu, kuidas mujal maailmas elatakse, ei liigu nad ka palju ringi. Kui nad reisivad, siis vajaduse või soodsa viimase hetke pakkumise tõttu. Ehk selle tõttu ei inspireeri elu neid ka oma paikset eluviisi hülgamma. Nende elu kese on nende kodu.

Paigatruud töönimesed on võrdlemisi tavalised oskustöölised, kes erilist karjääri ei tee, kuid võivad püüelda paremate töövõtete (st palga) poole. Nad mõtlevad tulevikule nii palju, kui peab, ja usaldavad seda, mida ka teised ees on teinud. Neil pole endil huvi ega oskusi, et finantsküsimustes kaasa rääkida. Finantsinstitutsioone nad ei usalda.

Kes on paigatruud töönimesed?

- Selles rühmas on **mehi ja naisi üsna ühepalju**.
- Vanuselt on nad pigem noored ja keskealised, **pensioniealisi on vähe**.
- Koduse keelena kõnelevad rohkem **vene keelt**.
- Sageli on **kesk- või kutseharidusega** (nt põhihariduse baasil).
- Paigatruud töönimesed elavad tihti **Tallinnas**, aga ka **maapiirkonnas**.
- Nad on enamasti koos- või abielus.
- **Sissetulek on neil keskmine** või sellest isegi pisut suurem. Nad tulevad sellega üsna hästi toime.
- Vaid üksikud nende seast on oma raha paigutanud finantsturgudele. Üldiselt pole majandus- ja rahandusteemad nende jaoks kõige paeluvad.
- **III pensionisambaga on see rühm osaliselt liitunud**.
- II pensionisambaga liitunuid on küll üsna palju, kuid tublisti vähem kui näiteks mitmekülgsetel aktiivsetel või töörabajatel seas.
- Paigatruudel on oma eluase sageli olemas. Enamasti ei ole selle soetamiseks kasutatud eluasemelaenu.
- Küll aga on nad võtnud **tarbimislaene**.
- Paigatruud pole huvitatud päevapoliitikast ja nad **mõtlevad oma tulevikule võrdlemisi harva**.

Reinu lugu

Rein on keskealine meesterahvas, kes elab Pääskülas ridaelamus. Ta on abielus. Tema naine töötab kliendi-teenindajana ühes Tallinna riidepoes, aga vahepeal teeb ta kodus tellimise peale manikööri. Reinul endal on väike ehitusettevõtte, millel läheb nii ja naa: mõnikord on tööd palju, siis jälle üldse mitte. Vahel on ta mõelnud, et läheks Soome, sest seal teeniks ta palju rohkem. Korra proovis, aga siis ei läinud eriti hästi. Kodumaal on tuttav keskkond, kuigi ka siin juhtub, et lepingupartnerid ei maksa arveid ära.

Rein ja tema pere tulevad sissetulekutega enam-vähem välja. Rahanumbri üle ei saa kurta, lihtsalt Tallinnas on üsna kallis elada. Et nad eriti kodust väljas ei käi, siis ei kulu neil ka raha nii palju kui näiteks Maiel või Teelel. Nad ei käi reisimas ega sõida isegi Eestis ringi, sest ei huvitu teistest kohtadest. Vahel harva käib Rein mõnel vabaõhukontserdil, aga siis peab see küll tuntud esineja olema. Telefoni ja sülearvuti soetas ta järelmaksuga, sest soovis tingimata iPhone'i. Vaba raha parasjagu polnud.

Nad on abikaasaga mõlemad pärit Karksi-Nuiast ja seal on neil siiani sugulasi. Sealt tuleb ka kogu nende talvekartul ja natuke jahindussaadusi. Reinul on mõned sõbrad, kellega ta saab küll harva kokku, kuid jaanipäeva veedab see sõpruskond igal aastal koos ühe sõbra maakodus – nad teevad sauna ja grillivad.

Oma tuleviku ja pensioni peale pole Rein eriti mõelnud. Ka poliitika ei huvita teda – neile seal Toompeal tavaliste inimeste mured korda ju ei lähe. Investeerinud ta pole ega mõtlegi sellele. Finantsteemad teda ei huvita ja väikseid summasid pole mõtet investeerida – selleks peab ikka raha olema. Kui sissetulekud pole stabiilsed nagu Reinul, tuleb pigem mõelda lühema perspektiiviga. Mida teha siis, kui tekib kuuekuuline paus nagu viimase majanduskriisi ajal? Ta rahuldub sellega, kui saab süüa head toitu ning lubada endale kvaliteetseid riideid ja tööriistu, vahel ka maja kõpitseda. Veidi loodab ta ka Karksi-Nuia metsatüki peale, aga metsäärmehed muudkui helistavad, et see mada mets tuleks kohe peenrahaks teha.

Probleemid paigatrude töönimesteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Reinu rahuldab tema igapäevaelu ja talle ei meeldi, kui teda keeruliste küsimustega torkima tullakse. Talle sobib, kui pensionipõlve küsimused tema eest keegi teine ära otsustab – näiteks poliitikud ja pangad, sest see on nende töö. Ta ei usalda üldiselt finantsasutuste pakutavaid pensionilahendusi, sest ta ei suuda seal toimuvat aduda ega kontrollida. Ta on veendunud, et keegi teine võidab pensionisammastest rohkem kui tema. Ta on kuulnud küll näiteks kinnisvara ühisinvesteeringute võimalusest, kus saavad osaleda ka need, kel pole võimalik palju korraga välja käia. Teades, kui ebakindel on elu ehitus-valdkonnas, ei julgeks ta ka sellele võimalusele kätt alla panna. Sarnaselt Pillega julgeb ta proovida ainult neid pensionilahendusi, mis on levinud ka tema lähemas tutvusringkonnas ja end ajaga tõestanud. Reinu saavad aidata näiteks (nõustamis)teenused, mis aitavad tal oma praeguse vara väärtust säilitada.

Raha teenida ei ole raske, raske aga raha hoida.

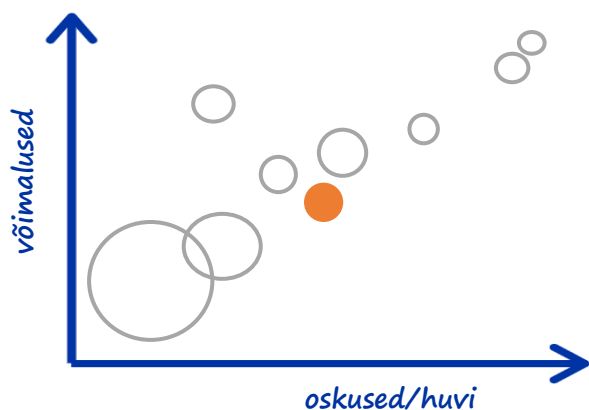
MUGAVA ELU OTSIJAD

Mugava elu otsijad on veidi sarnased ühekülgsede tarbijatega, sest nad mõlemad tunnetavad hästi, mis neile meeldib, ja püüdlevad teadlikult selle poole. Nende tegutsemisaktiivsus ei piirdu aga tarbimisega, vaid väljendub mitmes valikus, mis võivad kõrvaltvaatajale sarnaneda ka lihtsamat teed minekuga, näiteks töökohtade kergemeelne hülgamine ning keerulistest olukordadest ja pingutustest hoidumine.

Ka mugava elu otsijate rühmal ei ole aktiivseid hobisid. Nad ei mõista, miks nad peaksid tegema midagi ühiskondliku kasu nimel või kohustama ennast millekski, mis pole neile kasulik või arusaadav. Samas on nad valmis tegutsema inimeste heaks, kes on neile olulised. Nende suhe maailmaga on optimistlik. Nad naudivad kodust ja perekondlikku elu ning jõudehetki ega soovi sellest pikalt eemal viibida. See rühm ei ela selleks, et rohkem tööd teha. Töö on vahend, et lubada endale tööväliselt elu.

See rühm tunneb mõõdukat huvi meelelahutuse vastu, kuid suudab seda ka endale ise säästlikult korraldada, näiteks koduste pidudega.

Tegevuste andmed näitavad, et selle rühma oskused on lihtsakoelised. Seetõttu võib kahelda, kas neil on võimeid vaagida keerulisemaid küsimusi või ajada asju selleks, et tegeleda investeerimisega. See rühm elab tänases päevas ja tulevikule veel ei mõtle. Puhata soovivad nad juba nüüd ja parema meelega võtaksid nad oma pensioni välja kohe praegu.

Kes on mugava elu otsijad?

- Mugava elu otsijate seas on **mehi pisut rohkem kui naisi**.
- Nad on **võrdlemisi noored** – palju on 25–39aastaseid, vanemaealisi on väga vähe.
- Kodune keel on peamiselt **eesti keel**.
- Mugava elu otsijad elavad mitmel pool Eestis, aga **vähem Ida-Virumaa linnades**.
- Nad on tavaliselt koos- või abielus.
- Mugava elu otsijatel on sageli **kesk- või kutseharidus**.
- Nad on eluviisilt **võrdlemisi passiivsed**.
- **Sissetulek** on neil **keskmine või sellest väiksem**, aga nad tulevad sellega toime, sest nende **nõudmised pole eriti mitmekesised**. Kui tarvis, siis saavad suurema summa kas ise või kellegi teise abiga kokku.
- Kuigi nende tarbimisvajadused on ühekülgsed, on nad mõne asja jaoks valmis ka **tarbimislaenu** võtma.
- Mugava elu otsijatel on sageli **üürikinnisvara**.
- III pensionisambaga on neist liitunud **vähe**, II sambaga liitunud on keskmiselt.
- Nad elavad pigem tuttavlikus keskkonnas ja ümbritseva vastu eriti huvi ei tunne.
- **Pensionipõlveks nad end kindlustanud pole**.

Marise lugu

Maris on ligi kolmekümnene naisterahvas, kes on pärit Tallinnast. Viimased aastad on ta aga elanud peamiselt Itaalias ühe kohaliku pere lapsehoidjana. Sinna sattus ta töökuulutuse peale. Maris töötas enne seda mitu aastat Tallinna bussijaama R-Kioskis. Pidev püstijalu töötamine hakkas mõjuma tervisele – tekkisid püsivad alaseljavalud ja ega see klienditeenindaja töö ka emotsionaalses plaanis kõige lihtsam olnud. Vahel tuli ette, et kliendid elasid tema peal oma halba tuju välja. Seega leidis Maris, et kaotada pole midagi, ja kandideeris lapsehoidjaks.

Itaalia elu hakkas talle kohe meeldima – kliima on palju parem ja inimesedki sõbralikumad. Lapsehoidja töö meeldib talle ka väga. Kuna tal on hea keelevaist, on suhtlustasemel itaalia keel tal juba selgeks saanud. Itaalias kohtus Maris Antonioga, kellega on plaanis varsti ka abielluda, kui vaid pulmade pidamiseks raha kokku saaks, sest üks õige itaalia pulm on väga uhke ja kallis.

Ka tema majanduslik seis on Itaalias parem. Eestis võttis ta mitmel korral tarbimislaenu, sest nutitelefon oli talle tähtis ja aeg-ajalt tahtis ta ka reisida. Itaalias tal üldiselt rahamuret pole, kuid midagi eriti järele ka ei jää. Marise jaoks on tähtis, et tal oleks lihtne ja mõnus argielu. Ta ei tunne puudust kultuurielust ja ega Itaalia artistid talle nii väga meeldigi.

Maris on oma eluga praegu rahul, tuleviku peale ta väga ei mõtle. Eks ta pisut muretseb, mis temast saab, sest igaveseks ta lapsehoidjaks jääda ei taha. Rakendust tahaks ta endale leida ikka Itaalias, aga ta igatseb ka aega iseendale ja kallimale.

Kuhugi investeerinud Maris pole ning rahandusteemad ei huvita teda üldse. Teine pensionisammas on tal olemas, sest see oli talle kohustuslik. Eestisse jäi temast maha väike ühetoaline korter Lasnamäe alguses. Praegu elab seal üürnik, kelle käest laekub iga kuu väike üüritulu. Iseenesest võiks korteri maha müüa, aga enne tuleks seda pisut remontida, sest see on üsna viletsas seisus.

Probleemid mugava elu otsijateni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Maris ei näe põhjuseid, miks vahetada argielu naudingud kohustuste vastu, kui on võimalik lihtsamalt hakkama saada. Ta ei suuda pikaajalisi kohustusi võtta, sest tunneb, et teeb seda kellegi teise pärast. Keerukate ülesannete eest nagu vanaduspõlve planeerimine soovib ta intuitiivselt põgeneda. Maris ajab segi iseenda võimed ja ühiskondliku toe. Seetõttu ta ei mõista, kuidas ta ei pruugi vanaduspõlves hakkama saada, kui ta ometigi praegu saab. Rahatarkuse edendamiseks Marist aidata ei saa, sest tal pole raha kasvatamiseks püsivust ega iseloomu. Tähtsam on, et tema praegune teenistus oleks ametlik ja sellelt läheks riigi abiga osa säästudeks (mis tahes vormis). Ka Marist võivad aidata teenused, näiteks varahaldusteenus, mis tagavad, et tema vara on realiseerimishetkel piisava väärtusega. Teenuseosutajatele võib aga Marise ülesleidmine keeruliseks päheklaks osutuda, sest Maris ise nende poole ei pöördu.

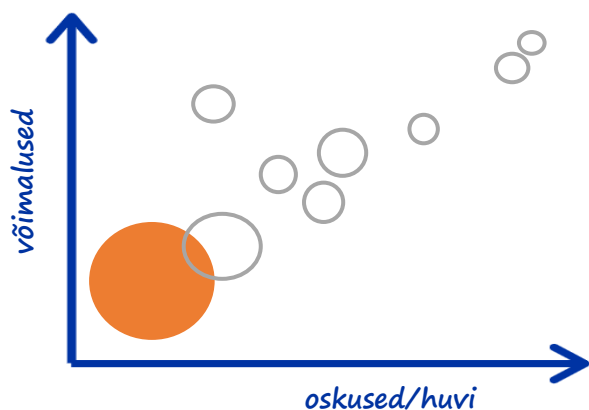
ei saa laenu anda, ärgu ise seda võtku.

MITTEAKTIIVSED

Mitteaktiivsete rühm on kõige suurem. Neid iseloomustab ümbritseva suhtes huvitu elu, mida toetab ka aktiivseks eluks vajalike võimaluste puudumine. Tegevuste poolest on see rühm kõige passiivsem. Neid ei kohta kultuuriüritustel, teatrietendustel ega muuseumis. Neil pole hobisid ja kogukonna tegemistes nad ei osale. Neil on väga väike pere- ja sõprusring, mistõttu on ka vähe neid, kellele häda korral loota. Nad ei ole kunagi reisinud, peamised sõidud on nad teinud kodu lähedal, näiteks siis, kui on tulnud vallast mingi paber võtta või arsti juures käia. Mõni sõidab ka kodust eemal asuva töökoha vahet. Nad võivad sattuda kohalikele vabaõhuüritustele, mis ei eelda isiklikke väljaminekuid, näiteks laatadele.

Mitteaktiivsete rühm on tarbimise suhtes üsna ükskõikne, sest nad on kasina eluviisiga harjunud. Nende sissetulek on väga väike, selle eest ei saagi endale midagi erilist lubada. Hädavajalikku ostavad nad ühest ja samast poest, mis on piirkonnas kas ainuke või hinnataseme poolest kõige soodsam. Rahaprobleemid mõjutavad nende elukorraldust väga palju. Hinnatõus sunnib neid oma niigi kasinat ostukorvi üle vaatama.

Neil on vähe oskusi ja nende tervis on sageli halb. Tuleviku suhtes on nad pessimistlikud ega usu, et neid midagi head võiks ees oodata. Neil pole võimeid muutustega kaasa minna ega oma elujärje parandamiseks ise midagi ette võtta. Sageli planeerivad nad päeva korraga, sest tervis võib alt vedada või muutuvad töökoha vajadused. Nende tähelepanu on argitoimingutel.

Kes on mitteaktiivsed?

- Selles rühmas on **mehi veidi rohkem kui naisi**.
- Nooremaealisi on selles rühmas kõige vähem. Enamuses on inimesed, kel **vanust rohkem kui 50 aastat**, kuid palju on ka **75aastaseid ja vanemaid**.
- Koduse keelena räägitakse selles rühmas palju **harvemini eesti keelt**.
- Selle rühma esindajaid leiab Eestis igalt poolt, kuid teiste rühmadega võrreldes on neid üsna **palju Ida-Virumaa linnades**.
- Selle rühma **haridustase on kõige madalam**.
- Siin on väga **palju üksikuid inimesi**.
- Nende **eluvii on passiivne**, nad ei tunne ümbritseva vastu erilist huvi.
- **Sissetulekute tase on väga madal**, toime tullakse raskustega. Kui oleks vaja suurem summa kokku saada, siis jääks see leidmata.
- **Tarbimisvõimalused jätavad selle rühma ükskõikseks** – peaasi, et oleks eluaseme eest makstud ja toit laual. Ega muuks neil väga jätkugi.
- Et sissetulekud on üliväikesed, pole neil midagi investeerida. **II pensionisambaga liitunud on vähe, III sambaga liitunud pea üldse mitte**.
- Vanaduspõlveks valmistumiseks ei ole nad teadlikult enam midagi ette võtnud, lihtsalt kohanevad oludega.

Dmitri lugu

Dmitri on pensioniealine mees, kes elab Narvas. Ta tuli Eestisse 1970. aastatel, kui ta siia suunati. Tööd leidis ta tekstiilitööstuses, kus tegeles masinate hooldamisega. Seni, kuni tal oli töö, kulges elu päris lähedalt ja tulevikule ei pidanud palju mõtlema. Nüüd on ta juba aastaid pensionär. Dmitri elab üksi, naine on surnud. Kui varem käis ta läbi endiste töökaaslastega, siis nüüdseks on ka see ringkond võrdlemisi hõredaks jäänud. Tema enda suguvõsa ja juured jäid Pihkva oblastisse.

Dmitri elu muutus järsult, kui tekstiilitööstus kokku kukkus ja tema tööd enam vaja polnud. Siis läks ta eelpensionile, sest tööd ei olnud leida. Viimasel ajal on ka tervis kehvaks läinud. Kunagi ammu tehti talle abistav puusaoperatsioon, kuid vana vigastus annab siiani tunda, mistõttu tal on raske liikuda.

Dmitri elab oma väikeses majas, mis on paraku kehvast seisukorras. Katus vajab ammu vahetamist, aga raha ei ole. Samuti pole ta kursis, et maja parandamiseks on tänapäeval vaja projekte ja kooskõlastusi. Selle peale kehitaks ta lihtsalt õlgu. Tema väikeses suhtlusringis pole ka kedagi, kes katuseparanduse sõbramehe poolest ette võtaks.

Laenu pole Dmitri kunagi võtnud ja ega talle seda ka antaks, sest sissetulek on väga väike. Riideid ei ole ta kaua ostnud, sest vanad kõlbavad veel ja välimus pole enam ammu tähtis. Uued saapad kulusid ära, kuid need on pensionäridele liiga kallid. Dmitri on pidanud oma kulutusi paljugi koomale tõmbama, sest iga asja hinnatõus annab rahakotis kohe tunda. Sellest hoolimata ei ole ta loobunud sigarettidest.

Investeerinud Dmitri pole, selle peale pole ta isegi tulnud, sest selleks tal raha ei jätku. Ootamatuid kulutusi on ta katnud oma kirsturahast, mida ta sularahas kodus hoiab. Sealt võetud raha asendamine iga-kuisest pensionist on muutunud järjest keerulisemaks.

Dmitri päevad mööduvad üksluiselt – väljas ta ei käi, ja polegi, kellega käia. Meediat ta ka ei jälgi, sellest, mis ümberringi toimub, ta ei huvitu. Tema ainus hobi on koeraga koos kalal käimine.

Probleemid mitteaktiivseteni jõudmisel ja võimalikud lahendused

Dmitri jaoks võivad paljud muutused tulla üllatusena, sest ta elab võrdlemisi omaette. Uudised temani ei jõua ja tal puudub nende mõistmiseks piisav huvi. Pensioni reformimise plaanidest ei arva ta midagi, sest ta ei usu, et see teda puudutaks. Ta ei saa aru sõnadest, mida poliitikas pensionist rääkides kasutatakse. Teda huvitab rohkem see, kuidas väheste vahenditega hakkama saada, näiteks kuidas saada koerale süüa, millal tuleb riideabi jm. Ainus, mis pensioni temaatikast temani kohale jõuab, on kontole laekuv pension ise. Ise ta ennast aidata ei saa. Teda saab aidata see, kui riik leiab võimalusi pensione tõsta või omavalitsus Dmitrit sotsiaalhoolekande süsteemi kaudu toetada. Linna jaoks oleks Dmitri hooldekodusse suunamine arvestatav kulu. Tema maja väärtus kataks hooldekodu kuludest märkamatu osa.

KOKKUVÕTE

Meie analüüs näitab, et nendes rühmades, kus vanaduspõlveks rahaliselt rohkem valmistuda osatakse, on ka rahatarkus suurem. Samal ajal ei saa öelda, et rahatarkus oleks säästmise põhjus. Rahatarkus toetab säästmist, kui see lõimub inimese igapäevaelu tegevuste ja isiklike elustiilambitsioonidega. Need sotsiaalsed rühmad, kelle eluviis toetab iseseisvat tegevust vanaduspõlve kindlustamise nimel, on aga väga väikesed. Ülejäänutest on väiksem osa võimeline arutelu kõrvalt jälgima, suuremal osal aga puudub selle teema vastuvõtmiseks huvi, tahe ja oskuste pagas. Seos rahatarkuse edendamise (koolitused, haridusprogrammid, teavitustöö) ning säästmise ja investeerimise vahel tekib andmestikes seetõttu, et sellisele teabele on vastuvõtlikud ettevõtlikumad inimesed, kes teavet teadlikult vajavad, otsivad ja kasutavad. Seega ei saa kohustust ega soovi isiklikult oma vanaduspõlve kavandada kõigile sotsiaalsetele rühmadele peale suruda.

Inimese varaline seis ja säästmisotsused sõltuvad paljuski sellest, millises elukaare etapis ta on. Isiklikud tegutsemissoovid (nt õppida, maja ehitada, puhkama jääda) muutuvad elukaare kulgedes ja ka ühiskondlikud ettekirjutused selle kohta, millele tuleb kulutada, käivad eluetappidega kaasas (nt laste huviringid, sõiduvahend, kultuuriüritused). Selle tõttu võib olla mõistlik kaasata vanaduspõlve planeerimisse inimesi alles alates keskeast.

Sissetulekute suurus on säästmisel kahtlemata tähtis. Suure sissetulekuga inimesed saavad rohkem säästa, väga väikese sissetulekuga on see ülesanne keeruline. Kahe äärmuse vahel on pilt aga palju kirjum. Suurema sissetulekuga võivad kaasneda vähesed oskused rahaga ümber käia ja vastupidi. Säästmis- ja rahakasutusoskused arenevad praktilise elu käigus, igapäevaseid pisikesi otsuseid langetades ja ellu viies. Need taandarenevad, kui tegevusvajadus väheneb (elukaare lõpp), keskkond ei toeta tegevust (ääremaade teenuste kokkutõmbumine) või elu muutub liiga mugavaks (ülalpeetava või hooldatava roll). Seetõttu on objektiivsete sissetulekute kõrval vaja vaadata ka tegevusi, mis inimesi ühiskonnaga seovad ja aktiveerivad, näiteks millised on nende kokkupuuted teiste inimestega, milliste asutuste külastamise kogemused neil olemas on, millist tööd nad teevad, kuidas kasutavad meediat ja millist teavet nad otsivad, millised tegevused kaasnevad väljaõppe või haridusega, millised on nende vahetud eeskujud, kellelt saab õppida uusi oskusi, millised on isetegemise oskused ja harjumused ning kuivõrd on neil tulnud enda õigusi kaitsta.

Mõnes sotsiaalses rühmas on inimese tahtest sõltumatute tegurite roll suurema kaaluga kui teistes. Näiteks on keerulisem oma vanaduspõlve kindlustada neil, kelle tervis on juba parimatel tööaastatel alt vedanud või kes elavad ääremaal, kus pole tööd või kus eluase nõuab küll pidevaid väljaminekuid, kuid on varana oma väärtuse kaotanud. Hulk võrdlemisi nähtamatuid säästmist pärssivaid tegureid on koondunud venekeelsesse elanikkonda. Sellised tegurid on näiteks Ida-Virumaa väiksem konkurentsivõime, töökohtade vähesem kättesaadavus, napp hariduskapital, ühekülgne oskuste pagas, teabe- ja suhtlusvälja vähene seotus Eesti riiklike institutsioonidega, nõrk usaldus riigi pakutavate lahenduste vastu jne. Selline pinnas ei soosi vanaduspõlveks säästmist. Niisuguste rühmade vanaduspõlve kindlustamisele aitab kaasa eelkõige see, kui nad oma viljakatel tööaastatel jalad alla saavad.

Kuigi mitmes rühmas on üsna levinud harjumus koguda isiklike eluprojektide tarbeks väiksemaid summasid, kujundavad kõikide rühmade säästmisharjumust väga tugevalt just väline sundus ja elukeskkonna muutused: hinnatõus ja inflatsioon, sissetulekute vähenemine, pensionile või töötuks jäämine. Säästma hakatakse siis, kui vajadus selleks sunnib. Seetõttu on tähtis, et säästmislahendused oleksid institutsionaliseeritud, st üldkehtivad ja sobiksid eriti passiivsema eluviisiga inimestele, kes keerulisi otsuseid langetada ega nende eest vastutada ei suuda. Üldkehtiva lahenduse sees võib võimaldada variatsioone nende väikeste rühmade jaoks, kellele säästmine on elustiil või professionaalne ambitsioon.

SUMMARY

Incomes

The analysis showed that the incomes of Estonians have almost doubled when compared to 2007. The economic crisis however effected the income of almost all Estonians. Recovering from the crisis took several years.

Income normally comes from several sources. People with higher income are more likely to have more than one job. That is mostly because they tend to have more opportunities in the labor market.

The income of men has consistently been higher and the income of women lower than the average, but this gap has started to decrease. The income of younger people has been above average, but the income of people aged 40-49 has risen the most. People living in Tallinn have also consistently had higher incomes and the incomes of people living in Ida-Virumaa have stayed below average. Even though the gap between the average income of people living in Ida-Virumaa and the overall average income has shrunk, the difference is still noteworthy. On average, people whose native language is Estonian, have higher incomes than others.

Assets

Many Estonians are homeowners, many people even own more than one real estate object but the incomes from rent tend to be rather modest. In addition to that, it is important to keep in mind that owning real estate in a remote area is often more of an additional expense than an income source since the upkeep costs are high, but the selling potential is often poor. Even more, the percentage of younger people who own real estate has decreased. The percentage of homeowners is the highest amongst people who are retirement age.

Most Estonians do not have financial assets and when they do, the value is often significantly lower than the value of the real estate they own. Households do not have a lot of financial backup. However, the percentage of people who have some financial assets has risen in all groups. Men receive income from financial assets more often than women do, but women have started to invest more and more. The probability of receiving income from financial assets grows with income levels.

Less and less people invest in the third pension pillar. There has been also been a significant decrease in younger people (aged 25 – 39) who invest in the third pension pillar.

Consumption

The average consumption expenditure has constantly risen. Income has the highest effect on consumption – when income rises, consumption goes up and the opposite is true as well – people cut back on consumption as much as possible when the times get rough. It rings especially true with expenditure on food. However, some expenses are unavoidable. For example, people cannot save on housing costs and health costs most of the time. On the other hand, people benefit from economies of scale when it comes to housing costs, which means that the housing costs per person decrease when there are more people in the household. This is because these costs are often not individual – the cost of heating tends to be quite similar both when one people is living in an apartment or a house and when there are more people. This is also somewhat the case with food costs.

The consumption expenditure has risen more in Estonian-speaking households and the gap with other households has increased. The consumption expenditure has risen the most in single parent households. The consumption expenditure of retirement-aged people has constantly been below the average.

Consumption expenditure has risen the most within households belonging in the two lowest income quintiles. There is a pattern that the poorer the household, the higher the percentage of income spent on housing and food is.

Saving/Investing Capability

People with higher income have reported more often that they have savings. However, higher income does not automatically mean that savings increase. When income increases, consumption increases as well, at least until some level of saturation is achieved.

Single parents have the least left of their income after consumption expenditure and their situation has gradually gotten worse. The most is left after consumption expenditures in households with at least two grownups (both when they have children and when they do not) and in households with two retirement-aged people but the amount left has decreased.

Perceived Well-being

Although objective indicators (the rise in income levels that has been quicker than the rise of prices) show that the life of people living in Estonia has gotten better, it does not mean that people perceive it this way. People living in Estonia are quite negative – a lot of people feel like their financial well-being is low or gotten worse. On the other hand, the percentage of people who feel like their financial well-being has gotten worse, has decreased in recent years.

People, who do not speak Estonian as their native language, feel more often that they have difficulties with getting by. The lowest ratings of financial well-being come from Ida-Virumaa.

Younger people are more positive about their financial situation but the percentage of older people who have reported that they have significant difficulties with getting by, has decreased.

The analysis shows that groups that are more capable of saving for retirement are also more financially literate. However, it cannot be assumed that financial literacy is the reason that people save or invest. Financial literacy supports saving and investing if it is combined with everyday actions and personal lifestyle ambitions. Groups whose lifestyle supports individual actions for securing one's well-being in the older ages are very small. Within the others, there are a few who could perhaps follow the discussions on this topic but there are many more who lack the interest and knowledge to even do so. There is a link between increasing one's financial literacy (through educational programs for example) and saving and investing but that is mainly because people who are entrepreneurial and generally more active and who need and search this kind of information are also more receptive to it. Therefore, the obligation and desire to plan one's retirement cannot be forced on all social groups.

A person's financial decisions are very much affected by their current stage of life. Personal desires and plans keep changing with age and so do the expectations and norms in the society. For this reason, it could be that the right time to encourage people to plan for their old age is not before the mid-age.

Income level is definitely very important when it comes to saving and investing. People, who have more money in their hands, also have more opportunities to save. For people who are struggling to get by, saving money can be very difficult. However, between these two extremes, there is a lot of grey area. Insufficient skills could hold back people with higher incomes and the other way around. The skill to make smart financial decisions develops

with making small everyday decisions. It could also decrease when the need to take these kinds of decisions decreases as well (in the last stages of life for example).

In some groups, the role of independent factors (factors that do not depend on the will of a person) is bigger than in other groups. For example, for people who struggle with their health, it is much more difficult to secure one's financial well-being for the old age. Living in a less developed area could also be an important limiting factor.

Although it is quite common for people in many groups to save small amounts for personal life-projects, outside factors and changes in their environment (inflation, retiring or becoming unemployed, and decrease in income) play a big role in most of their consumption habits. Most of the time people start saving when life forces them to. For that reason, it is important that saving and investing solutions were institutionalized and especially suitable for the more passive groups who tend not to be capable or interested in making these complicated decisions themselves. There could then be variations to these solutions that are more suitable for the small groups of people for whom saving is a lifestyle or professional ambition.

VIIDATUD ALLIKAD

- ¹ Wainwright, T., Kibler, E. (2014). Beyond financialization: Older entrepreneurship and retirement planning. – *Journal of Economic Geography*, 14, 4 (2014), p. 849–864.
- ² Hagen-Zanker, J. Four steps to ensure the mobility of social security for migrants (2018). Migration Data Portal, <https://migrationdataportal.org/blog/four-steps-ensure-mobility-social-security-migrants> (12.04.2018).
- ³ Marshall, T. H. (2009/1950). Citizenship and social class. In Manza, J. and M. Sauder (Eds.), *Inequality and Society*, Norton: New York, 148–154.
- ⁴ Meriküll, J., Rõõm, T. (2016). Eesti leibkondade finantskäitumise ja tarbimisharjumuste uuring: ülevaade tulemustest. Eesti Panga avalik loeng.
- ⁵ Meriküll, J., Kukk, M., Rõõm, T. (2019). What explains the gender gap in wealth? Evidence from administrative data. Bank of Estonia, Tallinn University of Technology.
- ⁶ Vähi, M., Tiit, E.-M., Tammaru, T., Leetmaa, K., Tammur, A. (2014). Rahvastiku prognoos aastani 2040. Statistikaamet.
- ⁷ Wainwright, T., Kibler, E. (2014). Beyond financialization: Older entrepreneurship and retirement planning. – *Journal of Economic Geography*, 14, 4 (2014), p. 849–864.
- ⁸ Overview of new forms of employment – 2018 update (2018). Luxembourg: Eurofound, Publications Office of the European Union.
- ⁹ Alfageme, A., Pastor, B. G., Vinado, C. (2012). Temporary exit from employment throughout the life course: an alternative to retirement to challenge ageism and sexism. – *Critical Social Policy*, 32, 4, 696–708.
- ¹⁰ Kesselring, A., Smith, S., Dobner, S., Schramme, M. (2014). Social Innovation for Active and Healthy Ageing – A Case Study Collection. Brussels: King Baudouin Foundation, et al.
- ¹¹ Houston, S. J. (2010). Measuring financial literacy. – *Journal of Consumer Affairs*, 44, 2, 296–316.
- ¹² Jaeggi, R. (2017). Economy as Social Practice.– *Journal for Cultural Research*, 22, 2 (2018), 122–125.
Kalthoff, H. (2006). The launch of banking instruments and the figuration of markets. The case of the Polish car-trading industry. – *Journal for the Theory of Social Behavior*, 36, 4, 347–368.
Warde, A. (2005). Consumption and theories of practice. – *Journal of Consumer Culture*, 5, 2, 131–153.
- ¹³ Schatzki, T. (1996). *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.